

**ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ:
ΚΡΗΤΙΚΗ ΜΑΝΤΙΝΑΔΑ – ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ/ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

Διδάσκων Καθηγητής:

Δασκαλάκης Μιχάλης

Ομάδα:

Κουκουμπεδάκης Νεκτάριος

Μαραγκάκης Μιχάλης

Σαββάκης Μύρος

Τμήματα:

A₂, A₃

Σχολική χρονιά:

2012-2013

1^ο ΓΕΛ ΜΟΙΡΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	3
Κρητική φορεσιά.....	4
Κρητική Μυθολογία.....	14
Κρητική Ιστορία.....	15

Κρητικά όργανα

Λύρα.....	23
Λαούτο.....	27
Μαντολίνο.....	30

Ποίηση

Αξιοσημείωτοι μαντιναδολόγοι – στιχουργοί.....	33
--	----

Μεγάλες μορφές

Βιτσέντζος Κορνάρος.....	36
Ελευθέριος Βενιζέλος.....	38

Βιβλιογραφία.....	43
-------------------	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ' αυτό το φυλλάδιο που κρατάτε στα χέρια σας, έχουμε αναφέρει κάποια από τα σημαντικότερα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Κρήτη σε σχέση με την ιστορία της, την μουσική της, αλλά και τη παράδοση τα ήθη και τα έθιμα της. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να προσφέρουμε γνώση στους αναγνώστες. Με την έρευνα πάνω σε αυτό το θέμα ανακαλύψαμε και εμείς οι ίδιοι κρυφές πτυχές της αρχαίας αλλά και της σύγχρονης Κρήτης. Πιστεύουμε ότι η εργασία μας πάνω στο θέμα αυτό είναι πολύ σημαντική, διότι προσφέρουμε ακόμη και σε κάποιον που δεν έχει καν ακουστά για την Κρήτη πληροφορίες και γνώσεις με τις οποίες θα μπορέσει να καταλάβει το πώς εξελίχθηκε η Κρήτη, τον πολιτισμό της, τη μουσική της και τον τρόπο με τον οποίο ζουν εκεί οι άνθρωποι. Καλή ανάγνωση !!

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ.

Οι Κρήτες για δύο αιώνες μετά την βενετσιάνικη κατάκτηση (1204) συνέχισαν να κρατούν το βυζαντινό ένδυμα που φόρεσαν μετά την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Σαρακηνούς (961).

Κατόπιν αρχίζουν να ντύνονται με τη βενετσιάνικη μόδα.

Η ανδρική παραδοσιακή φορεσιά με τη βράκα, το γελέκι, το «μείτάνι» και τα «στιβάνια» κάνει την εμφάνισή της στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Η προέλευση της βράκας απασχόλησε πολλούς. Η άποψη ότι η βράκα ήταν άγνωστη στην Κρήτη πριν από την τουρκική κατάκτησή της δεν είναι εξακριβωμένη. Το πιο πιθανό είναι να παρέλαβαν οι Κρητικοί μια μορφή βράκας από τους πειρατές της Αλγερίας ή της Τύνιδας, καθώς είχαν έλθει σε κάποια σχέση. Και αυτοί όμως την είχαν πάρει από τους Καβίλους της ορεινής περιοχής Τζουρτζούρα της Αλγερίας,

και συγκεκριμένα από την φυλή των Ζουάβα, η οποία αποτελεί κλάδο της μεγάλης Βερβερικής φυλής, η οποία παραδοσιακά προμήθευε πολεμιστές στο Αλγέρι και στην Τύνιδα. Αξιοπρόσεκτη είναι η καταπληκτική ομοιότητα της παραδοσιακής ανδρικής κρητικής φορεσιάς με την παραδοσιακή φορεσιά των ανδρών της φυλής των Ζουάβα, (βλ. φωτ. αριστερά).

Την ανδρική παραδοσιακή γιορτινή ενδυμασία της Κρήτης ράβουν και κεντούν ειδικοί ραφτάδες, που ονομάζονται «τερζήδες». Το διακοσμητικό κέντημα γίνεται με βαθυκύανα ή μαύρα μεταξωτά στριφτά κορδονέτα (ποτέ με χρυσά), που λέγονται «χάρτζα». Τα «χάρτζα φτιάχνονταν και πουλιόνταν από ειδικούς τεχνίτες, τους «καζάζηδες» ή τα έφερναν έμποροι και «τερζήδες» από την Αίγυπτο.

Η σκολινή ανδρική φορεσιά περιλαμβάνει τα εξής τεμάχια: βράκα, κάλτσες, γελέκι (κλειστό ή ανοιχτό - βλ. φωτ. αριστερά), «μείτάνι», «καπότο», πουκάμισο, ζώνη, σπαστό φεσάκι, ή «σαρίκι», ασημομάχαιρο, «καδένα» και «στιβάνια».

Το χαρακτηριστικό στοιχείο της φορεσιάς είναι η βράκα. Στη Δυτική Κρήτη την ονομάζουν «κάρτσα», ενώ στην ανατολική «σ(χ)ιαλβάρι». Επικράτησε, όμως, σε

ολόκληρη την Κρήτη να λέγεται, χρησιμοποιώντας τον πληθυντικό των όρων, βράκες ή «σαλβάρια» και να εννοείται με αυτό, το σύνολο της φορεσιάς.

Το παραδοσιακό γιορτινό πουκάμισο του Κρητικού, υφαντό, μεταξωτό ή βαμβακερό, έχει χρώμα κυρίως άσπρο. Βέβαια, φορέθηκαν πουκάμισα και σε άλλους χρωματισμούς, όπως φορέθηκαν και πουκάμισα ριγέ ή καρό. Ποτέ, όμως, δεν φορούσαν οι Κρητικοί μαύρο πουκάμισο στους γάμους, στους αρραβώνες, στα βαπτίσια, στις χαρές, στις γιορτές και στα πανηγύρια, γιατί ήταν δείγμα πένθους, «θλιπτικό». Να σημειωθεί ότι, η σύγχρονη συνήθεια να φορούν οι Κρητικοί αδιακρίτως μαύρο πουκάμισο επικρατεί εδώ και μερικές μόλις δεκαετίες.

Το παραδοσιακό κεφαλοκάλυμμα της φορεσιάς είναι το κόκκινο σπαστό φεσάκι με τη μαύρη φούντα ή το «σαρίκι» με την μορφή της μεγάλης μαντήλας. Μέχρι την εποχή του Μεσοπολέμου οι Κρητικοί φορούσαν κυρίως το σπαστό κόκκινο φεσάκι με τη μακριά φούντα, το οποίο, να τονίσουμε ότι, δεν έχει καμιά σχέση με το κωνοειδές φέσι των Τούρκων. Παράλληλα φορούσαν και το μεγάλο μαντήλι, που πριν πάρει το τούρκικο όνομα «σαρίκι» λεγόταν «πέτσα». Είδος «πέτσας» φορούσαν οι Κρητικοί από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Την τύλιγαν στο κεφάλι τους και άφηναν τις άκρες να πέφτουν στους ώμους, εμπρός και πίσω. Πιο παλιά την «πέτσα» τύλιγαν στο λαιμό, είχε φαρδύτερες άκρες, που έπεφταν στους ώμους και την έλεγαν «στόλα». Η «πέτσα» ονομαζόταν και «τζεβρές», όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την Κρήτη. Το σαρίκι (μαντήλα), παλαιότερα, ήταν ένα μακρόστενο μεταξωτό πολύχρωμο μαντήλι, το περίφημο «λαχουρί» με το οποίο αρκετοί Κρήτες τύλιγαν το σπαστό κόκκινο φεσάκι τους. Παραθέτουμε μερικές φωτογραφίες των σημαντικότερων αγωνιστών των Κρητικών Επαναστάσεων, από όλη την Κρήτη, οι οποίοι φορούν το σπαστό φεσάκι με τη μακριά φούντα. Και είναι σίγουρο ότι αυτοί δεν θα έβαζαν στο κεφάλι τους κάτι τούρκικο, κάτι που δεν θα ήταν σύμφωνο με τη μακραίωνη παράδοση του τόπου μας.

Αναγν. Μάντακας, Εμμαν. Πορτάλιος, Απόστ. Κατεχάκης, Εμμαν. Κοκκίνης, Κωνσταντίνος Μπασιάς
 (1819-1918) (1833-1909) (1837-1904) (1825-1897)
 (1824-1919)

Δημ. Ζουδιάνος, Ιωάν. Μαρής, Ιωάν. Αϊνικολιώτης, Ιωάν. Πολυξίγκης, Ιωσ.Βολουδάκης
 (Μαρόγιαννης) (Λιάπης).

Πρέπει να γνωρίζουμε ότι το σύγχρονο πλεχτό μεταξωτό μαύρο σαρίκι, που θεωρείται στις μέρες μας το παραδοσιακό κεφαλοκάλυμμα του Κρητικού, με τα πυκνά κρόσσια που μοιάζουν με δάκρυα, έκανε την εμφάνισή του το δεύτερο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα στην κεντρική Κρήτη. Λέγεται πως έχει πολλά κρόσσια για να δείξει τα πολλά χρόνια της Τουρκοκρατίας στην Κρήτη και συμβολίζουν, με το σχήμα τους, τη θλίψη και το θρήνο που προκάλεσε το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου στα 1866.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της φορεσιάς είναι το ασημομάχαιρο. Στα χρόνια της Βενετοκρατίας λεγόταν «μπουνιάλο» ή «πουνιάλο». Επί Τουρκοκρατίας λεγόταν «πασαλής». Το τυπικό μαχαίρι με τη μορφή που διατηρήθηκε μέχρι σήμερα παρουσιάστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η λαβή ονομάζεται «μανίκα» και εμφανίζεται σε ποικιλία σχημάτων. Η πιο διαδεδομένη μορφή είναι αυτή που το τελείωμα της λαβής έχει σχήμα ουράς ψαριού ή αλλιώς σχήμα V. Τα μαχαίρια με τις σκουρόχρωμες κεράτινες λαβές ονομάζονται «μαυρομάνικα». Το «μαυρομάνικο» μαχαίρι παλαιότερα λεγόταν και «σκουρομαχαίρα». Η θήκη του μαχαιριού στην επίσημη φορεσιά ονομάζεται «φουκάρι». Είναι ασημένια καλαμιστή, δηλαδή σκαλισμένη με το καλέμι. Το ασημένιο φουκάρι είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό και παρουσιάζει μεγάλη αισθητική αξία με πλουσιότατη

διακόσμηση. Αποτελεί το βασικό ανδρικό κόσμημα και δηλώνει την κοινωνική θέση και την οικονομική κατάσταση του Κρητικού που το φοράει. Χαρακτηρίζει τους «καλόσειρους», δηλαδή τα ξεχωριστά πρόσωπα. Τα ασημένια μαχαίρια αποτελούσαν ιερό και αναπόσπαστο μέρος του οπλισμού και της εξάρτησης των πολεμιστών. Μεγάλη ήταν και η συμβολική αξία του μαχαιριού στην κοινωνική ζωή των Κρητικών.

Μια σημαντική επισήμανση για την ανδρική φορεσιά.

Τελειώνοντας με την ανδρική ενδυμασία, θεωρώ απολύτως απαραίτητο να αναφερθούμε και στην χρυσοκεντημένη ανδρική κρητική φορεσιά, που τα τελευταία χρόνια προβλήθηκε από μερικούς ως η γαμπριάτικη ενδυμασία του Κρητικού. Οι τελευταίοι, ατυχώς, στηρίχθηκαν στις λανθασμένες εκτιμήσεις, επί του θέματος, της κατά τα άλλα άξιας λαογράφου Αγγελικής Χατζημιχάλη, η οποία έχοντας στα χέρια της μια δωρηθείσα στο Μουσείο Μπενάκη χρυσοποίκιλη φορεσιά από την Κρήτη, και χωρίς να κάνει επιτόπια έρευνα στη Μεγαλόνησο, γράφοντας για τις Ελληνικές εθνικές ενδυμασίες, στα μέσα της δεκαετίας του 50' τη χαρακτήρισε αστική, γιορτινή Κρήτης. Ένας ισχυρισμός πέρα για πέρα λανθασμένος, αρκεί να σκεφτούμε ότι κανένας Κρητικός πριν το 1900 δεν φόρεσε φορεσιά με χρυσά χάρτζα, εκτός και αν ήταν Τουρκοκρητικός! Την εν λόγω ενδυμασία φόρεσαν μονάχα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ελάχιστοι Κρήτες, ίσως μερικές δεκάδες, και ήταν αυτοί μερικοί «πριγκηπικοί», δηλαδή κάποιοι από αυτούς που υποστήριξαν τον πρίγκηπα Γεώργιο, το διάστημα που ήταν ύπατος αρμοστής Κρήτης (1898-1906), δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Οι φιλοπριγκηπικοί εμπνεύστηκαν το χρυσό διάκοσμο στα ρούχα τους από τη χρυσοκεντημένη στολή των σωματοφυλάκων του ύπατου αρμοστή, τους περίφημους «καβάσηδες». Αλλά και η στολή των καβάσηδων ήταν απόλυτα επηρεασμένη και στο σχεδιασμό και στην ονομασία της από την τουρκική στρατιωτική στολή, σε μια εποχή που η Κρήτη βρισκόταν κάτω από την υψηλή κυριαρχία του Σουλτάνου. Να σημειωθεί ότι η λέξη «καβάσης» προέρχεται από την τουρκική λέξη «καβάς», που σημαίνει τον ένοπλο φρουρό του πασά ή της πρεσβείας, της παλιάς αυτοκρατορικής τουρκίας, ντυμένο με εντυπωσιακά χρυσοκεντημένη στολή.

Τον όρο καβάσης συναντούμε σε ένα ιστορικοαφηγηματικό τραγούδι του 1784 και για την ακρίβεια στο Τραγούδι του Δασκαλογιάννη (στίχ. 404-406), στο σημείο όπου ο πασάς παροτρύνοντας το φουσάτο του να επιτεθεί στο σφακιανό λιμάνι λέει:

*...όποιος εκείνος θα βρεθεί να 'μπει 'ς το Πόρο κάτω,
και να μου φέρει σήμερα το σφακιανό σαντζάκι (μπαϊράκι)
θε νάνε ο καβάζης μου, πρώτος εις το κανάκι...*

Η ενδυμασία των Καβάσηδων ενέπνευσε, κατά την περίοδο της πολιτικής διένεξης Βενιζέλου - Γεωργίου (1901-03-05), σε ορισμένους «πριγκηπικούς», δηλαδή υποστηρικτές του ύπατου αρμοστή, τη μόδα του χρυσοκεντημένου σαλβαριού, ως δηλωτικό των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Μια μόδα που έπεσε στην αφάνεια, όπως και οι Καβάσηδες, μετά την αποχώρηση του πριγκίπα στα 1905.

Λίγες δεκαετίες αργότερα (δεκαετία του 30'), η χρυσοκεντημένη ανδρική φορεσιά κάνει πάλι την εμφάνισή της, ατυχώς, μέσω της Αγγελικής Χατζημιχάλη, κατά τα άλλα άξιας λαογράφου, επιμελήτριας του υλικού παραδοσιακών ελληνικών ενδυμασιών του Μουσείου Μπενάκη. Η Χατζημιχάλη, έχοντας στα χέρια της μια ανδρική χρυσοποίκιλτη κρητική φορεσιά (κάτοχος της οποίας εμφανίζεται ο Αντώνιος Μπενάκης, ιδρυτής του ομώνυμου Μουσείου), χωρίς ποτέ να κάνει επιτόπια έρευνα στη Μεγαλόνησο, παρασύρεται και τη χαρακτηρίζει αστική - γιορτινή - γαμπριάτικη. Μια άποψη πέρα για πέρα λανθασμένη, αφού όπως είπαμε κανένας Κρητικός πριν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν φόρεσε φορεσιά με χρυσά χάρτζα (κεντήματα), εκτός από τους Τούρκους ή τους εξωμότες Κρητικούς. Η ενδυμασία αυτή, πιθανόν κάποιου πριγκηπικού ή ακόμη και Τουρκοκρητικού από τον οποίο είχε αγοραστεί, έγινε πίνακας. Τον ζωγράφισε ο Claus Sperling για λογαριασμό του Μουσείου Μπενάκη. Κατόπιν αναπαράχθηκε σε χιλιάδες λιθογραφικά αντίγραφα, που κυκλοφόρησαν σε λεύκωμα, το οποίο εκδόθηκε από το Μουσείο με τον τίτλο Ελληνικά Εθνικά Ενδυμασία. Τα κείμενα που το συνόδευαν, υπέγραφε η Αγγελική Χατζημιχάλη. Από τότε λοιπόν, σιγά - σιγά, «νομιμοποιημένα» και «έγκυρα» πλέον, άρχισε να προβάλλεται το «κατασκευάσμα» της χρυσοκέντητης ανδρικής κρητικής φορεσιάς, παρασύροντας τους ειδικούς, που αντιγράφουν τη Χατζημιχάλη, και τους μη ειδικούς, που παίρνουν ως πρότυπο την εν λόγω φορεσιά του Μουσείου, σε ένα, άνευ προηγουμένου, ιστορικολαογραφικό ολίσθημα.

Είκοσι χρόνια μετά, στα μέσα, περίπου, της δεκαετίας του '50, το χρυσό κέντημα στην κρητική φορεσιά «επαναπροβλήθηκε», όταν συστάθηκε σώμα Κρητοβρακοφορεμένων στην τότε Ανακτορική Φρουρά (ονομαζόταν Στρατιωτικός Οίκος της Αυτού Μεγαλειότης - Σ.Ο.Α.Μ.). Ο σχεδιασμός της στολής του σώματος αυτού στηρίχθηκε στην παραδοσιακή φορεσιά των Κρητών, στη στολή της Κρητικής Χωροφυλακής και την ενδυμασία των Καβάσηδων. Από τη δεύτερη δανείστηκε το κόκκινο γελέκι και τον τύπο διακόσμησης του μιτανιού. Από την τρίτη την απόχρωση του διακόσμου της. Έτσι, τα

λευκά σιρίτια των Κρητικών Χωροφυλάκων πήραν το χρυσαφί των Καβάσηδων και έγινε αυτό που, μέχρι σήμερα, κοσμεί τα ρούχα των Κρητών βρακοφόρων του Προεδρικού Μεγάρου.

Το γεγονός ότι ονομαστοί καλλιτέχνες της κρητικής μουσικής και του χορού (Κώστας Μουντάκης, Κωνσταντίνος Παπαδάκης-Ναύτης, Μύρωνας Σαπουντζής, Αλέκος Καραβίτης κ.λπ.) φόρεσαν χρυσοκεντημένα μιτανογέλεκα δεν κατοχυρώνει την παραδοσιακότητα των ρούχων αυτών. Το έπραξαν στο πλαίσιο της καλλιτεχνικής - επαγγελματικής ιδιότητάς τους, γνωρίζοντας ότι τα ρούχα αυτά δεν ήταν παραδοσιακά.

Το ίδιο ανίσχυρη είναι και η επιχειρηματολογία υπέρ της καθιέρωσης του χρυσοκέντητου, που προκύπτει από τις αγιογραφίες των τελευταίων δεκαπέντε ετών, στις οποίες απεικονίζονται Κρήτες Άγιοι με χρυσοκέντητα ρούχα. Οι ελάχιστοι, ακόμη, αγιογραφούντες το πράττουν χωρίς πρότυπο, αυθαιρετώντας κι αυτοί, ίσως παρασυρμένοι από το διαμορφούμενο συρμό και τις απαιτήσεις των ανιστόρητων πελατών τους.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Κρήτη ευτύχησε να «φιλοξενήσει» την τέχνη της φωτογραφίας από τις απαρχές της (δεύτερο μισό 19^{ου} αιώνα). Το μεγάλο πλήθος των εικονογραφικών πηγών, με απεικονίσεις των μεγαλύτερων προσωπικοτήτων των Κρητικών Επαναστάσεων, καταδεικνύει ότι το χρυσό κέντημα ήταν και είναι ξένο ως προς την κρητική φορεσιά. Το επιχείρημα ότι κόστιζε περισσότερο και γι αυτό δεν το παράγγελναν οι Κρητικοί, που ήταν φτωχοί, είναι επιεικώς γελοίο, αφού όσοι ασχολούνται σοβαρά με το αντικείμενο γνωρίζουν ότι το μεγάλο κόστος της ενδυμασίας, ήταν και είναι κυρίως κόστος (χειροποίητης) εργασίας και όχι, τόσο, κόστος υλικών. Εξάλλου, τα μαύρα ή βαθυκύανα μεταξωτά στριφτά κορδονέτα με τα οποία κεντιόταν η φορεσιά, ήταν έτσι κι αλλιώς ακριβά.

Δεξιά: Επιστολικό δελτάριο στο γύρισμα του 1900, που απεικονίζει δύο καβάσηδες του ύπαιθρου αρμοστή Κρήτης.

Αριστερά: Λιθογραφία από υδατογραφία του Ν.Σ. Sperting που απεικονίζει άνδρα ντυμένο με τα χρυσοποίκιλτα σαλβάρια του Μουσείου Μπενάκη (Μ. Μπενάκη)

Μέσον: Ο Τούρκος Χαλήμ Αγάς στα τέλη του 19ου αιώνα (φωτ. Π. Διαμαντοπούλου, από το βιβλίο του Θ. Λουλουδάκη «Η Κρητική Φωτογραφία»).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ.

Παρ' ότι από το 1204 η Κρήτη ενετοκρατείται, η Κρητικιά αρχόντισσα διατηρεί το βυζαντινό φόρεμα για δυόμισι αιώνες μετά, έως τη πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453), και μάλιστα ένα φόρεμα παλαιό, όπως αυτό του 10ου αιώνα. Από την κατάλυση, όμως, της βυζαντινής αυτοκρατορίας και έπειτα, η κρητική γυναικεία φορεσιά αλλάζει, καθώς εξελίσσεται σύμφωνα με τις βενετσιάνικες επιδράσεις. Οι Κρητικές ντύνονται, λοιπόν, ποικιλόμορφα και δεν τηρούν συγκεκριμένη μόδα και έτσι βλέπουμε στην Κρήτη, την ίδια περίοδο, να φοριούνται ποικίλα ενδύματα.

Η είσοδος της βράκας στην Κρήτη έφερε μια αλλαγή στο φόρεμα της Κρητικοπούλας, το τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αιώνα, προς το ανδρικότερο. Έτσι, οι νέες κοπέλες πήραν από τα ρούχα των ανδρών το «μεϊτάνι», που τότε το έλεγαν «ζιπόνι». Παράλληλα, αυτήν την εποχή παρουσιάζεται και το αχειρίδωτο (χωρίς μανίκια) περισθήθιο, που ονομάζεται «κορπέτο». Λίγο μετά, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, στις ανατολικές επαρχίες εμφανίζεται η «σαλταμάργκα», μια ευρύχωρη αχειρίδωτη ζακέτα, τελείως ανοιχτή μπροστά, μακριά, που φθάνει μέχρι τους γοφούς. Όταν αργότερα η «σαλταμάργκα» έκλεισε πάνω στο στομάχι με πόρπη, που την έκανε να μοιάζει με ένα μακρύ «κορπέτο», ονομάστηκε «φέρμελη». Να σημειωθεί ότι, το «ζιπόνι» με τα χρόνια το είπαν και «κοντόχι». Στα Ανώγεια το λένε και «μπόλκα», ενώ στη κεντρική και ανατολική Κρήτη ονομάζεται αλλού «μπαχριέ», αλλού «σάκο». Από τη στιγμή που το «ζιπόνι» άρχισε να κεντιέται με χρυσοκλωστές και να γεμίζει από χρυσά κεντήματα το είπαν «χρυσοζιπνο».

Αναπόσπαστο στοιχείο της φορεσιάς για την αρραβωνιασμένη κόρη ή την παντρεμένη γυναίκα της δυτικής και κεντρικής Κρήτης είναι το «μπασαλάκι» ή «πασαλάκι». Λέγεται και «αργυρομπουνιαλάκι». Είναι αργυροποϊκίλτο μαχαιράκι με ασημένιο «φουκάρι» (θήκη), μικρογραφία του ανδρικού μαχαιριού. Αποτελεί παραδοσιακό δώρο του μνηστήρα στην αρραβωνιασμένη, με πολλούς συμβολισμούς, η οποία έκτοτε το φορεί στη ζώνη της.

Κεφαλοκάλυμμα της Κρητικιάς, σε όλη την Κρήτη, ήταν το μεταξοϋφαντο μαντήλι. Όταν αυτό ήταν ένας διάφανος χρυσοστόλιστος λευκός πέπλος, με πάνω του επιρραμένα διάσπαρτα χρυσά νομίσματα, το έλεγαν «χρυσόπλεκτο». Σε όλη τη δυτική Κρήτη, εκτός από το μεταξοϋφαντο μαντήλι, φορούσαν και ένα κόκκινο φεσάκι με μικρή

φούντα σκεπασμένο με μαύρο τούλι, που το έλεγαν «παπάζι». Κατά το δεύτερο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα στις δυτικές επαρχίες έκανε την εμφάνισή του και το «βελιό», που το έλεγαν και «φακιόλι» ή «φατσόλι». Είναι μια βελούδινη μικρή σκούφια σε βυσσινί χρώμα με μαύρη δαντέλα στις παρυφές. Το «βελιό» ήταν δείγμα οικονομικής άνεσης του γαμπρού, ο οποίος το πρόσφερε στη νύφη μαζί με άλλα γαμήλια δώρα. Στην ανατολική Κρήτη στο κεφάλι φοριέται η «σάλπα», που είναι ένα μακρόστενο λευκό βαμβακερό μαντήλι. Θυμίζει την «πέτσα» των ανδρών. Στην Κριτσά η «σάλπα» ονομάζεται «βέλο», λεγόταν, όμως, και «φατσολέτο» ή «φατσόλι», το οποίο δεν πρέπει να συγχέεται με το «φατσόλι» της δυτικής Κρήτης.

ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΕΝΔΥΜΑΣΙΩΝ

Οι βασικοί τύποι των γιορτινών γυναικείων ενδυμασιών της Κρήτης, που έφθασαν μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οπότε τις παραλάβαμε, είναι: η «**Φορεσιά με ζιπόνι και φουστάνι**», η «**Σάρτζα**» και η «**Κούδα**». Από αυτές προέρχονται πολλές παραλλαγές ή τοπικές ονομασίες τους, όπως η «**Σφακιανή**», η «**Χανιώτικη**», η «**Μεσσαριτική**», η «**Ρεθεμνιώτικη**», η «**Κριτσιώτικη**» κ.α. Αρκετά στοιχεία από τις φορεσιές αυτές προέρχονται από τα βυζαντινά γυναικεία ρούχα του 11^{ου} αιώνα (ζώνη, ποδιά).

Η «**Φορεσιά με ζιπόνι και φουστάνι**» παρουσιάστηκε στις αρχές του 17^{ου} αιώνα και φορέθηκε σε όλη σχεδόν την Κρήτη, ιδιαίτερα, όμως, στη δυτική ως η πιο επίσημη, γιορτινή ή νυφιάτικη αστική. Είναι ο τύπος της φορεσιάς με τα παλαιότερα στοιχεία. Κάποια από αυτά απηχούν τη βενετσιάνικη μόδα των γυναικείων ρούχων του 15^{ου} αιώνα. Αποτελείται από το «ζιπόνι», το μεταξωτό μακρύ πουκάμισο, τη φούστα ή το «ρούχο, όπως λέγεται το μακρύ

μεταξωτό φουστάνι από στόφα ή δαμάσκο, το «σπαλέτο» (ένα μεταξωτό μαντήλι που δένεται στο λαιμό), τη μεταξωτή ζώνη, την ποδιά, το «μπασαλάκι» μέσα στη ζώνη και για κεφαλοκάλυμμα το μεταξοϋφαντο μαντήλι ή το «παπάζι» ή το «βελιό» που όπως είπαμε, λέγεται και «φακιόλι» ή «φατσόλι». Το «ζιπόνι» της φορεσιάς αυτής φτιάχνεται σε διάφορα σχέδια και χρώματα. Άλλοτε σκεπάζει το

στήθος και έχει μπροστά μεγάλο άνοιγμα σε σχήμα V, άλλοτε αφήνει μεγάλο ημικυκλικό άνοιγμα με συνέπεια να μην καλύπτει το στήθος, άλλοτε έχει μισά μανίκια, άλλοτε ολόκληρα και άλλοτε αυτοτελή ξεχωριστά που στερεώνονται στους ώμους με θελιές και τα οποία έχουν σχισμές κατά μήκος τους, από το μπράτσο έως τον καρπό. Όταν παλαιότερα με τη φορεσιά αυτή φοριόταν το «χρυσόπλεκτο» κεφαλομάντηλο, τότε όλη η ενδυμασία λεγόταν «Χρυσόπλεκτο».

Η φορεσιά «**Σάρτζα**» παρουσιάστηκε στα μέσα περίπου του 17^{ου} αιώνα και φορέθηκε σε ολόκληρη την Κρήτη, ιδιαίτερα, όμως, στην κεντρική και ως επίσημη και ως καθημερινή. Συνήθιζαν να τη φορούν οι «ψικαρούδες», δηλαδή οι κοπέλες που αποτελούσαν τη συνοδεία της νύφης, το «ψίκι» όπως λεγόταν. Είναι η ενδυμασία που τις τελευταίες δεκαετίες ακούγεται με την ονομασία «ανωγειανή», παρασύροντας έτσι αρκετούς στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι η φορεσιά αυτή προέρχεται από τα Ανώγεια της επαρχίας Μυλοποτάμου ή ότι φοριόταν μόνον εκεί.

Το όνομα της ενδυμασίας προέρχεται από ένα βασικό κομμάτι - εξάρτημά της, που έχει σχήμα ποδιάς και που λέγεται «σάρτζα». Η λέξη σάρτζα δηλώνει είδος υφάσματος, της κοινής μάλλινης τσόχας. Ο όρος, προφανώς, προήλθε από το αραβικό εμιράτο Σάρτζα ή Σάρικα, που κατασκεύαζαν τα αρχικά υφάσματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία της σάρτζας (ποδιάς) ή γιατί εκεί οι ντόπιες φορούσαν έναν παρεμφερή τύπο φούστας - ποδιάς. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το είδος του υφάσματος έδωσε το όνομά του στο κομμάτι - εξάρτημα, που ήταν φτιαγμένο από αυτό, και στη συνέχεια σε ολόκληρο το φόρεμα. Να σημειωθεί ότι η «σάρτζα» δένεται στη μέση, καλύπτοντας το αριστερό πόδι, κι υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους φοριέται. Στη φορεσιά αυτή δεν περιλαμβάνεται φούστα, καθώς αυτή υποκαθίσταται από τη «σάρτζα». Το σύνολο της φορεσιάς συγκροτούν: η «σάρτζα», το «ζιπόνι», το μακρύ μεταξωτό πουκάμισο, η μακριά φουφουλωτή βράκα που φθάνει μέχρι κάτω στους αστραγάλους και φαίνεται, το

«γιεμενί», δηλαδή το αραχνοϋφαντο μεταξωτό (άλλοτε βαμβακερό) κεφαλομάντηλο σε χρώμα ρουμπινί, η φαρδιά ζώνη, η ποδιά και το «μπασαλάκι» .

Στα μέσα του 17^{ου} αιώνα, και σχεδόν ταυτόχρονα με την εμφάνιση της φορεσιάς «Σάρτζα», παρουσιάζεται, στην Ανατολική Κρήτη η ενδυμασία «**Κούδα**». Το όνομά της

το πήρε και αυτή από ένα εξάρτημα σε σχήμα φούστας, που λέγεται «κούδα» από την ιταλική λέξη coda, που σημαίνει ουρά. Από τον τρόπο με τον οποίο φοριέται η φούστα αυτή - η οποία να σημειωθεί πως αποτελεί εξέλιξη μιας βυζαντινής μόδας του 15^{ου} αιώνα και της «καρπέτας», μιας φούστας του 17^{ου} αιώνα, σχηματίζεται μια ιδιότυπη διακόσμηση, ένα μεγάλο drapé, δηλαδή περικάλυψη με ύφασμα, που μοιάζει με ουρά. Έτσι, το σχήμα της φούστας έδωσε το όνομα στο ρούχο και στη συνέχεια σε ολόκληρη την ενδυμασία. Η Κούδα λέγεται και φορεσιά Κριτσάς, επειδή λέγεται ότι πρωτοεμφανίστηκε εκεί που βρίσκεται το σημερινό κεφαλοχώρι Κριτσάς, στο νομό Λασιθίου.

Η φορεσιά «Κούδα» αποτελείται από: «κούδα», «ζιπόνι» ή «σαλταμάργκα» ή «φέρμελη», μακρύ μεταξωτό πουκάμισο, μακριά φουφουλωτή βράκα, πλούσια κεντημένη, που φθάνει μέχρι κάτω στους αστραγάλους και φαίνεται, μεταξωτή ζώνη, ποδιά και για κεφαλοκάλυμμα τη «σάλπα».

Κρητική Μυθολογία

Η προέλευση της λέξης Κρήτη δεν έχει καθορισθεί με βεβαιότητα. Υπάρχουν διάφορες αντικρουόμενες ετυμολογίες, κατά τις οποίες μία από τις Εσπερίδες ονομαζόταν Κρήτη, όπως Κρήτη ονομαζόταν και η σύζυγος του βασιλιά Μίνωα, καθώς και μία από τις νύμφες που παντρεύτηκε ο Δίας Άμμων. Επίσης, ο Κρης, γιος του Δία και της νύμφης Ίδας θεωρείται να έχει δώσει το όνομα του στην Κρήτη, ειδικά αφού το υψηλότερο βουνό του νησιού φέρει το όνομα της μητέρας του.

Η Κρήτη, σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ιστορικών, κατοικείται ήδη από την Παλαιολιθική εποχή και παρουσιάζει συνεχή ανθρώπινη παρουσία τα τελευταία 10 χιλιάδες χρόνια. Αν και ο Μινωικός πολιτισμός αναπτύχθηκε κυρίως στο Κρητικό και Αιγαιοπελαγίτικο έδαφος, η Κρήτη εμφανίζει ξεχωριστή θέση στην ελληνική μυθολογία και πρωταγωνιστεί στον ελληνικό πολιτισμό από τις απαρχές του.

Ο Δίας, ο πατέρας Θεών και ανθρώπων, κατά την αρχαία ελληνική μυθολογία, γεννήθηκε στο Δικταίο Άντρο. Αφού απήγαγε την Ευρώπη από τις ακτές της Φοινίκης, στο σημερινό Λίβανο, κατέφυγαν στην Κρήτη, όπου και συνευρέθησαν. Ο μύθος τοποθετεί την πράξη κάτω από τον αιθαλή πλάτανο της Γόρτυνος, αρχαίας πρωτεύουσας του νησιού, αλλά και ολόκληρης της Κυρηναϊκής κατά το απόγειο της ακμής της επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Το δένδρο της Γόρτυνος διατηρείται ως τις μέρες μας ως ένας από τους ελάχιστους διασωθέντες αιθαλείς πλατάνους. Η Ευρώπη γέννησε τρεις γιους, τους Μίνωα, Ραδάμανθυ και Σαρπηδόνα. Ο βασιλιάς Μίνωας, αφού υπέταξε το νησί, παντρεύτηκε τη μάγισσα Πασιφάη, αδελφή της Καλυψώς και της Κίρκης, ομηρικών ηρωίδων της Οδύσσειας. Αφιέρωσε ναό στον Ποσειδώνα, θεό της θάλασσας, θυσιάζοντας προς τιμήν του έναν πελώριο λευκό ταύρο. Το ζώο, προσφορά στο Μίνωα από τον Ποσειδώνα, ήταν τόσο όμορφο που εκείνος αποφάσισε να το αντικαταστήσει και να θυσιάσει έναν υποδεέστερο ταύρο στην θέση του. Το μένος του Ποσειδώνα για την ιερόσυλη απόφαση του Μίνωα τον οδήγησε στο να καταραστεί την Πασιφάη να ερωτευθεί σφοδρά τον ταύρο. Εκείνη για να ικανοποιήσει τον πόθο της κρύφθηκε μέσα στο ξύλινο ειδώλιο αγελάδας, που κατασκεύασε ο αρχιτέκτονας Δαίδαλος και συνευρέθηκε με το ζώο. Ο καρπός της πράξης, μισός άνθρωπος και μισός ταύρος, ήταν το μυθικό τέρας Μινώταυρος, το οποίο αμέσως μετά τη γέννησή του φυλακίστηκε στον Λαβύρινθο, που κατασκεύασε ο Δαίδαλος. Η πόλη της Αθήνας υποχρεώθηκε θεσμικά να στέλνει κάθε χρόνο 10 νέους και 10 νέες για να τρέφεται ο Μινώταυρος. Αργότερα, εξολοθρεύτηκε από τον Αθηναίο πρίγκηπα Θησέα, απαλλάσσοντας την Αθήνα από το βάρβαρο θεσμό.

Κρητική Ιστορία

Νεολιθική περίοδος

Η καταγεγραμμένη ιστορία του νησιού ξεκινά κατά τη Νεολιθική περίοδο, κοντά στο 7000 π.Χ. Οι πρώτοι κάτοικοι φέρονται να έφθασαν στην Κρήτη από τη Μικρά Ασία ή τη Βόρεια Αφρική και να αναπτύχθηκαν αργά για τα επόμενα 3.000 χρόνια. Αρχικά καλλιέργησαν τη γη με πρωτόγονες μεθόδους, έμαθαν την εκτροφή των ζώων και σχηματίστηκαν οι πρώτοι οικισμοί. Ο πληθυσμός κατοικούσε σε λίθινα σπίτια και σπανιότερα σε σπηλιές, όπως μαρτυρούν ευρήματα στα σπήλαια της Ειλείθειας, του Στραβομύτη, του Ελληνοσπήλαιου κ.ά. όπου έχουν βρεθεί όπλα, εργαλεία, αγγεία, λεπίδες και κοκκάλινοι ή λίθινοι πέλεκεις, όπως και αντικείμενα θρησκευτικής λατρείας αφιερωμένα στη θεά της γονιμότητας. Το νησί απομονωμένο, λόγω της φύσης της νεολιθικής οικονομίας, βασιζόταν στην αυτάρκεια και επιβίωνε χάρη στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Με την πάροδο του χρόνου, η σχετικά πρωτόγονη αγγειοπλαστική εξελίχθηκε με τη χρήση της φωτιάς και βελτιώθηκε καλλιτεχνικά. Κατάλοιπα της συγκεκριμένης περιόδου έχουν ανεβρεθεί στη Φαιστό, στην Κνωσό και στη Σητεία.

Προανακτορική περίοδος

Σύμφωνα με τον Άγγλο αρχαιολόγο Έβανς, γύρω στο 2600 π.Χ δύο φυλετικά στοιχεία εγκαταστάθηκαν στα παράλια της Κρήτης: Ένα πρωτολιθικό προερχόμενο από την Αίγυπτο και ένα από τη Μικρά Ασία. Οι Κρήτες, αρχικά, διατήρησαν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, γρήγορα όμως αφομοιώθηκαν με τα δύο νέα φύλα, όπως μαρτυρούν τα σχετικά ευρήματα. Με τη διάδοση της χρήσης του χαλκού αυξάνεται ο πληθυσμός του νησιού και αρχίζουν, γύρω στο 2000 π.Χ., οι πρώτες εμπορικές επαφές με τις γειτονικές περιοχές των Κυκλάδων, της Μικράς Ασίας και της Αιγύπτου, οι οποίες ευνοήθηκαν από την καίρια γεωγραφική θέση του νησιού και έθεσαν έτσι τις βάσεις της δημιουργίας του λαμπρού μετέπειτα Μινωϊκού πολιτισμού. Τα πρώτα αστικά κέντρα του νησιού σχηματίζονται κατά το 2000 π.Χ. γύρω από τα παλάτια των τοπικών αρχόντων στο κέντρο των διάφορων αγροτικών κοινωνιών και ο πλούτος ορίζεται από τα γεωργικά πλεονάσματα. Αυτού του είδους η κοινωνική οργάνωση διήρκεσε για μια περίοδο 600-700 χρόνων και ήκμασε κατά τη διάρκεια του Μινωϊκού πολιτισμού, στα μέσα της δεύτερης χιλιετίας προ Χριστού.

Ανακτορικές περιόδους και Μινωϊκός πολιτισμός

Κατά το 1900 π.Χ. χτίζονται στην Κρήτη τα πρώτα ανάκτορα, επακόλουθο της μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης του νησιού. Σύμφωνα με τις αρχαιολογικές ανασκαφές, εκείνη την εποχή δημιουργούνται τα ανάκτορα της Κνωσού, της Φαιστού, των Μαλίων και της Κάτω Ζάκρου. Σημαντικό εύρημα της Παλαιοανακτορικής περιόδου θεωρείται ο δίσκος της Φαιστού (1700-1600 π.Χ.). Το τέλος της Παλαιοανακτορικής περιόδου θεωρείται πως επέφερε ο μεγάλος σεισμός του 1700 π.Χ. που προκάλεσε την καταστροφή των περισσότερων ανακτόρων.

Με την ανοικοδόμηση των ανακτόρων εγκαινιάζεται η Νεοανακτορική εποχή που θεωρείται ως η περίοδος της ακμής του Μινωϊκού πολιτισμού, κέντρο του οποίου ήταν η Κνωσός, 10 χλμ νότια του Ηρακλείου. Η Κνωσός βασίλευσε στην Κρήτη απόλυτα χωρίς κίνδυνο εσωτερικών ή εξωτερικών εισβολών, όπως καταμαρτυρά η παντελής έλλειψη οχυρωματικών έργων γύρω από το ανάκτορο. Τα παλάτια της Ζάκρου, των Μαλίων, της Φαιστού κ.α. ιδρύθηκαν ως τοπικά διοικητικά κέντρα και χρησιμοποιήθηκαν στον έλεγχο του εμπορίου μεταξύ Κνωσού και Κύπρου, ηπειρωτικής Ελλάδας και με τους υπόλοιπους εμπορικούς εταίρους. Τα αρχαιολογικά ευρήματα της συγκεκριμένης εποχής μας φανερώνουν πολλές πτυχές της οργάνωσης, της οικονομίας και της καθημερινότητας του νησιού, που διέφερε από πόλη σε πόλη. Κύρια ενασχόληση των κατοίκων αποτελούσε πρωτίστως η ναυτιλία και το εμπόριο, ενώ σε δεύτερη μοίρα πλέον είχαν περάσει η γεωργία, η κτηνοτροφία, η υφαντική και η κεραμική. Το μεγαλύτερο μέρος της εμπορικής κίνησης της Κρήτης συγκεντρωνόταν στα λιμάνια της Αγίας Τριάδας, των Μαλίων, της Φαιστού και της Αμνισού και τα προϊόντα μεταφέρονταν στο εσωτερικό της μέσω του πολύ καλά οργανωμένου οδικού δικτύου της εποχής.

Παλαιότερα πιστευόταν πως ο Μινωϊκός πολιτισμός έφτασε απρόοπτα στο τέλος του με την τελευταία μεγάλη έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας (Σαντορίνης). Η υπόθεση διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Έλληνα αρχαιολόγο Σπύρο Μαρινάτο στη δεκαετία του 1930. Ο Μαρινάτος υποστήριξε ότι η καταστροφή της Κνωσού και της Φαιστού προκλήθηκε από πελώρια παλιρροϊκά κύματα και νέφη στάχτης που αποδυνάμωσαν σημαντικά την εσωτερική και εξωτερική οικονομία του νησιού. Η υπόθεση αυτή δεν είναι πια αποδεκτή σήμερα^[7].

Αχαιοί

Πρώτοι οι Αχαιοί καταλαμβάνουν την Κνωσό εδραιώνοντας την κυριαρχία τους και ο ισχυρός σεισμός του 1380 π.Χ. εξαφανίζει, μαζί με το ανάκτορο της Κνωσού, τα τελευταία δείγματα Μινωϊκού

πολιτισμού. Κατά το 1200 π.Χ., οι πηγές αναφέρουν ότι η Κρήτη διέθετε ισχυρό στόλο, ο οποίος λιμναζε και πραγματοποιούσε πειρατικές επιδρομές στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Παράλληλα η Κρήτη συμμετέχει στον Τρωικό Πόλεμο, με αρχηγό το βασιλιά Ιδομενέα, γιο του Δευκαλίωνα κι εγγονό του βασιλιά Μίνωα.

Δωριείς

Τον 10ο π.Χ. αιώνα, στην Κρήτη καταφθάνουν οι Δωριείς και εγκαθίστανται στις σημαντικότερες πόλεις του νησιού (Κνωσό, Φαιστό, Γόρτυνα, Τύλισο, Χερσόνησο, Κυδωνία κ.α.). Οι αυτόχθονες, γνωστοί και ως Ετεοκρήτες καταφεύγουν στις δυσπρόσιτες περιοχές της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης, ενώ οι νέοι κάτοικοι εισάγουν στο νησί σειρά καινούργιων εθίμων (κάψιμο των νεκρών κ.ά) και νέων παραγωγικών μεθόδων, όπως η γενικευμένη χρήση του σιδήρου, ο οποίος πλέον χρησιμοποιείται, εκτός από την κατασκευή όπλων, και στην κατασκευή εργαλείων και διακοσμητικών αντικειμένων.

Με την επικράτηση των Δωριέων στην Κρήτη, θα κυριαρχήσει στην πολιτική ζωή της Κρήτης η ολιγαρχία και η τοπική κρητική κοινωνία θα αρχίσει να εμφανίζει σαφείς ομοιότητες με τη σπαρτιατική. Πάνω από 100 πόλεις-κράτη δημιουργούνται, με σημαντικότερες εκείνες της Γόρτυνος, της Φαιστού, της Κνωσού, της Ιεράπυτνας (σημερινή Ιεράπετρα) και της Κυδωνίας. Οι κοινωνικές ομάδες θα διαιρεθούν σε τέσσερις κατηγορίες: στους Δωριείς, στους Περίοικους, στους Μινωίτες και στους Αφαμιώτες ή Κλαρώτες (οι δυο τελευταίες περιελάμβαναν δούλους χωρίς πολιτικά δικαιώματα). Κατά τον 7ο π.Χ. αιώνα παρουσιάζεται άνθηση στην πολιτιστική και καλλιτεχνική δημιουργία της Κρήτης, η οποία όμως θα διαταραχθεί από τις εχθρικές επιδρομές που ακολουθούν.

Κλασική και Ελληνιστική περίοδος

Καθ' όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου και ενώ στην ηπειρωτική Ελλάδα οι πόλεις εμπλέκονται σε αλληπάλληλους πολέμους και προστριβές, οι πόλεις της Κρήτης θα παραμείνουν αμέτοχες, ακόμα και στις δυο μεγάλες συρράξεις της εποχής, τους Περσικούς Πολέμους και τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Κατά την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου καλλιεργήθηκε έντονο φιλομακεδονικό ρεύμα στην Κρήτη. Το 216 π.Χ. οι Κρήτες ανακηρύσσουν το Μακεδόνα βασιλιά Φίλιππο Ε' προστάτη του νησιού, ενώ την ίδια εποχή είναι έκδηλη και η επιρροή των Πτολεμαίων. Σε μια προσπάθεια καταπολέμησης του φιλομακεδονικού ρεύματος της Κρήτης, η Σπάρτη έστειλε κατά του νησιού το ναύαρχο Αμφοτερό.

Αργότερα την Κρήτη μαστίζει ο Κρητικός Πόλεμος, ο οποίος έληξε με ήττα των φιλομακεδονικών πόλεων της Ιεράπυτνας και της Ολούντας από την Κνωσό που συμμάχησε με τη Ρόδο και τη Ρώμη. Δέχτηκε επιδρομές από πειρατές της Κιλικίας και το 67 π.Χ., έπειτα από σκληρή διετή αντίσταση, κατελήφθη εξ ολοκλήρου από τους Ρωμαίους, με τελευταία πόλη να υποτάσσεται στις λεγεώνες την Ιεράπυτνα, υπό το πρόσχημα της υποστήριξης στον βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη.

Ρωμαιοκρατία

Με την κατάληψη του νησιού από τους Ρωμαίους ξεκινά μια μακρά περίοδος ειρήνης και ευημερίας στα πλαίσια της οποίας αναπτύχθηκαν εκ νέου οι πόλεις της Κυδωνίας, Κνωσού και Φαιστού. Ως διοικητικό κέντρο του νησιού ορίζεται η Γόρτυνα, η μόνη πόλη που δεν καταστράφηκε από τη ρωμαϊκή εισβολή, έχοντας συμμαχήσει με τους κατακτητές. Η παρουσία των Ρωμαίων δεν επηρέασε ουσιαστικά την καθημερινότητα των κατοίκων, οι οποίοι διατήρησαν τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα τους. Παράλληλα, το *Κοινόν των Κρητών* διατήρησε την ελεύθερη λειτουργία του. Οι Ρωμαίοι κατασκεύασαν σημαντικά δημόσια έργα, λείψανα των οποίων διασώζονται μέχρι σήμερα. Το 58 μ.Χ. η Κρήτη έρχεται σε επαφή με τον Χριστιανισμό χάρη στο μαθητή του Αποστόλου Παύλου, Τίτο.

Πρωτοβυζαντινή περίοδος

Με τη διάσπαση του Ρωμαϊκού Κράτους σε Ανατολικό και Δυτικό το 395, η Κρήτη περνά στο πρώτο, τη μετέπειτα Βυζαντινή αυτοκρατορία. Κατά τον 5ο αιώνα αρχίζει να εξαπλώνεται στη νήσο ο Χριστιανισμός και η επισκοπή της Κρήτης υπάγεται στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης και χτίζονται οι πρώτες μεγάλες εκκλησίες, με κυριότερη τη βασιλική του Αγίου Τίτου, που σώζεται μέχρι σήμερα στη Γόρτυνα.

Αραβοκρατία

Η **Κρήτη** εξακολουθεί να αποτελεί τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι και το 823, όπου, επί αυτοκράτορα Μιχαήλ Τραυλού, οι Σαρακηνοί της Ισπανίας υπο την αρχηγία του Απόχασι επέδραμαν με 20 πλοία λεηλατώντας το νησί. Τη σθεναρότερη αντίσταση στους Σαρακηνούς κατακτητές επέδειξε η πρωτεύουσα Γόρτυνα. Το επόμενο έτος, ο Απόχασις επανέρχεται με 40 πλοία, κατακτά εξ ολοκλήρου το νησί και ως νέα πρωτεύουσα οι Άραβες ορίζουν το νεόκτιστο Χάνδακα. Την κατάληψη της Κρήτης ακολούθησε η άγρια καταδίωξη του χριστιανικού πληθυσμού με

αποτέλεσμα σημαντική εθνολογική και θρησκευτική αλλοίωση. Αρκετοί ντόπιοι σφαγιάστηκαν, άλλοι θανατώθηκαν αρνούμενοι να εξισλαμιστούν, άλλοι εξισλαμίστηκαν δια της βίας, ενώ άλλοι κατέφυγαν για να γλιτώσουν στα ορεινά του νησιού. Έπειτα η Κρήτη εποίκίστηκε από αρκετούς Άραβες.

Οι Βυζαντινοί επιχείρησαν επανειλημμένα να ανακτήσουν το νησί, το οποίο πλέον είχε μετατραπεί σε ορμητήριο πειρατών και σε σκλαβοπάζαρο, το 825-26, το 902 και το 949 διαδοχικά, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Ανακατάληψη Κρήτης από το Νικηφόρο Φωκά

Το 960 ο Νικηφόρος Φωκάς επέδραμε κατά της Κρήτης ελευθερώνοντας το νησί, αφού κατάφερε να αλώσει τον *Χάνδακα* (Ηράκλειο), στον οποίο είχαν κλειστεί οι Άραβες. Περίπου 200.000 Άραβες υπολογίζεται ότι σκοτώθηκαν κατά τις μάχες και την άλωση του Χάνδακα, ενώ άλλοι τόσοι αιχμαλωτίστηκαν. Καθώς στα 136 χρόνια Αραβοκρατίας ο χριστιανικός πληθυσμός είχε συρρικνωθεί αισθητά και ελήφθησαν σημαντικά μέτρα για την αναζωπύρωσή του: Τα τζαμιά μετατράπηκαν σε εκκλησίες, πλήθος Κρήτες που είχαν εξισλαμισθεί με τη βία εκχριστιανίστηκαν και νέοι πληθυσμοί, Έλληνες ως επί το πλείστον, εγκαταστάθηκαν μαζί με ομάδες Σλάβων και Αρμενίων.

Το 1092, υποκινούμενη από τους Καρύτση και Ραφομμάτη, ξεσπάει εξέγερση στην Κρήτη, η οποία σύντομα κατεστάλη. Έπειτα νέοι άποικοι εμφανίζονται στο νησί, από τους οποίους προέρχονται μετέπειτα αριστοκρατικοί οίκοι του νησιού, όπως οι Φωκάδες, Καλλέργηδες, Μελισσηνοί, Βλαστοί κ.α.

Ενετοκρατία

Η Βυζαντινή περίοδος έλαβε οριστικά τέλος το 1204, με την πτώση της Κωνσταντινούπολης στις ορδές των Σταυροφόρων. Αρχικά την Κρήτη κατέλαβαν Γενουάτες, αλλά μετά από πόλεμο που διήρκεσε ως το 1211 το νησί περιέρχεται στους Ενετούς. Τα Χανιά, το Ρέθυμνο και το Ηράκλειο γίνονται ορμητήρια των Ενετών, οι οποίοι χτίζουν οχυρωματικά έργα που διασώζονται μέχρι σήμερα. Πρωτεύουσα του νησιού ήταν τότε το Ηράκλειο, που ονομαζόταν Χάνδακας, από το χαντάκι που περιέβαλλε τα τείχη της πόλης. Κατά τα χρόνια της Ενετοκρατίας σημειώθηκαν δεκάδες επαναστάσεις, με κυριότερες εκείνες των Αργυρόπουλων (1212), των Μελισσηνών (1230), των Χορτάσηδων και των Καλλέργηδων (1273) και την επανάσταση που σε συνεργασία με τους Βενετούς αποίκους του 1363 που οδήγησε στη δημιουργία του βραχύβιου κράτους της Δημοκρατίας του Αγίου Τίτου.

Οι τελευταίοι δύο αιώνες της βενετικής κατοχής χαρακτηρίζονται ως οι πλέον σκληρότεροι. Εν τούτοις, την ίδια περίοδο, η Κρήτη παρουσιάζει σημαντική πολιτιστική άνθηση. Ιδιαίτερα αναπτύχθηκε η κρητική λογοτεχνία και δημιουργήθηκαν μείζονα, παγκόσμια έργα της νεότερης ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής, όπως ο Ερωτόκριτος του Βιντσέντζου Κορνάρου και η Ερωφίλη του Γεώργιου Χορτάτση.

Τουρκοκρατία

Το 1645, με αφορμή την επίθεση πειρατών σε πλοίο με προσκυνητές, οι Οθωμανοί εκστράτευσαν κατά της Κρήτης. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους κατέλαβαν τα Χανιά και κατά το επόμενο, το Ρέθυμνο. Ύστερα από 21 ετών διαρκή πολιορκία, ο Χάνδακας πέρασε και αυτός υπό οθωμανική κατοχή, το 1669 και το 1715 οι Βενετοί παραχώρησαν στους Τούρκους τα τελευταία φυλάκια που διατηρούσαν στο νησί. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο Χριστιανισμός γνώρισε και πάλι απάνθρωπη καταπίεση. Ο Άγγλος περιηγητής Pisle που επισκέφθηκε την Κρήτη πριν από την Επανάσταση του 1821 αναφέρει οι Αιγύπτιοι που ασκούσαν την κατοχή της Κρήτης έσφαζαν, έκαιγαν, πωλούσαν Κρητικούς ως δούλους και τους ανάγκαζαν σε εξισλαμισμό. Παιδιά μικρότερα των 5 ή 10 ετών αναγκάζονταν να αλλάξουν θρησκεία με την πειθώ και τη βία. Ο Pisle αναφέρει ότι η Κρήτη υπέφερε χειρότερα από την υπόλοιπη Ελλάδα και διότι ήταν αποκομμένη γεωγραφικά αλλά και λόγω της γεναιότητας των Κρητών.

Στις παραμονές της Επανάστασης του 1821, λόγω της Τουρκικής αποίκησης και των εξισλαμιστικών πρακτικών, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί υπολογίζονταν ως σχεδόν ίσοι πληθυσμιακά. Οι Κρήτες επαναστάτησαν τον Ιούνιο του 1821. Από τα πρώτα θύματα της Επανάστασης ήταν ο επίσκοπος Κισσάμου Άνθιμος ο οποίος παραδόθηκε από τον διοικητή των Χανίων σε ισλαμικό όχλο και κατακρεουργήθηκε. Ακολούθησε σφαγή περίπου 30 χριστιανών στα Χανιά την 17η Ιουνίου 1821, κατά τη διάρκεια μουσουλμανικής θρησκευτικής εορτής. Με έγγραφο της 20 Μαΐου 1822 κηρύχθηκε η ίδρυση "Προσωρινής Πολιτείας της Κρήτης" και θεσπίστηκε ο καταστατικός της χάρτης. Μετά τις αρχικές επιτυχίες της επανάστασης και επειδή ο η Οθωμ. Αυτοκρατορία ήταν απασχολημένη με την Επανάσταση στην λοιπή Ελλάδα, κάλεσε βοήθεια από την Αίγυπτο, οπότε τον Μάιο του 1822 αποβιβάστηκε στρατός από τον Αιγυπτιακό στόλο. Η επανάσταση στην Κρήτη συνεχίστηκε αμφίρροπη και σχεδόν κατεστάλη το 1824.

Ακολούθησαν σκληρά αντίποινα κατά των Κρητών με σφαγές και λοιπές βιαιοπραγίες (Τσοκόπουλος, σελ. 10 κ.ε.)(Ζαμπέλιος, σελ. 410 κ.ε.). Έγινε νέα κήρυξη επανάστασης τον Ιούλιο του 1825 όταν επανήλθαν Κρήτες από την Ελλάδα και κατέλαβαν το φρούριο της Γραμβούσας. Το 1830, ενώ σχεδόν ολόκληρη η Κρήτη βρισκόταν στα

χέρια των επαναστατών, υπογράφηκε το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το οποίο άφηνε τη νήσο εκτός του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους. Ευρωπαϊκός στόλος υποχρέωσε τους Κρήτες να αποδεχθούν τη συμφωνία. Ο Σουλτάνος παρεχώρησε την Κρήτη στον αντιβασιλέα Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου αντί 20 εκατομμυρίων γροσίων. Έτσι η Κρήτη έπεσε σε Αιγυπτιακή κατοχή έως το 1840, οπότε μετά από αποτυχημένη επανάσταση του Μεχμέτ Αλή κατά του Σουλτάνου, η Κρήτη ήλθε και πάλι υπό Οθωμανική κατοχή. Οι Κρητικοί μη αντέχοντας την Τουρκική κατοχή επαναστάτησαν επανειλημμένα με κυριώτερες επαναστάσεις το 1841, το 1858, το 1866-1869 και το 1897-1898. Τελικά, το 1897, μετά τη δολοφονία του Βρετανού πρόξενου στα Χανιά και μερικών προξενικών φρουρών από τις τουρκικές αρχές, στόλοι της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Ιταλίας κατέπλευσαν στην Κρήτη θέτοντας τέλος στην Οθωμανική κυριαρχία.

Η Κρητική νήσος ανακηρύχθηκε ως αυτόνομο^{[10][11]} κράτος με το όνομα «Κρητική Πολιτεία», υπό τη διοίκηση του Πρίγκηπα Γεωργίου της Ελλάδας. Κήρυξε την ένωσή της με την Ελλάδα και κατήργησε την αρμοστέια στις 12 Οκτωβρίου 1908 (στις 25 Οκτωβρίου με το νέο ημερολόγιο) μετά την αποδοχή των Κρητών βουλευτών από την Ελληνική βουλή και την ανάληψη καθηκόντων διοικήσης από τον Στέφανο Δραγούμη ως γενικό διοικητή, όντας απεσταλμένος από την Ελλάδα και αναγνωρίστηκε τελικώς η ένωση με την υπόλοιπη χώρα από τις υπόλοιπες χώρες με τη Συνθήκη του Λονδίνου μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 . Υπολογίζεται πως κατά την ένωση οι Έλληνες αποτελούσαν το 90% των κατοίκων της Κρήτης.

Ο εξισλαμισμός των Κρητών

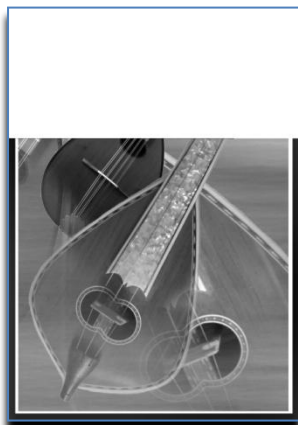
Μετά την κατάληψη από τους Οθωμανούς οι τοπικοί υπάλληλοι και διοικητές άρχισαν να επιβάλλουν βαρεία φορολογία στους Κρήτες, παρ' όλο που τα σουλτανικά διατάγματα πρόβλεπαν το αντίθετο. Ταυτόχρονα οι Οθωμανοί καταπίεζαν με κάθε τρόπο τον χριστιανικό πληθυσμό, απάγοντας και κακοποιώντας τις γυναίκες, φονεύοντας, απαιτώντας χρήματα και εμποδίζοντας την τέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων. Λόγω αυτής της βίας πλείστοι χριστιανοί αναγκάστηκαν να ασπασθούν τον ισλαμισμό, ώστε να περισώσουν την περιουσία τους και την οικογενειακή τους τιμή. Ο Γάλλος βοτανολόγος και περιηγητής Tournefort που επισκέφθηκε την Κρήτη το 1700 αναφέρει ότι "όλοι οι μουσουλμάνοι κάτοικοι είναι εξωμότες (μπουρμά) ή τέκνα εξωμοτών". Η τουρκική λέξη "μπουρμά" σημαίνει "αυθάδης, θρασύς" και έτσι ονόμαζαν οι Τούρκοι τους εξωμότες γιατί από τον υπερβάλλοντα ζήλο του νεοφώτιστου φέρονταν χειρότερα προς τους Χριστιανούς απ' ό,τι οι Τούρκοι. Ο Πουκεβίλ εκτιμά ότι περίπου 60.000 άλλαξαν θρήσκευμα μέσα στην πρώτη δεκαετία από

την Οθωμανική κατάκτηση. Πολλοί από αυτούς που εξισλαμίζονταν τηρούσαν μόνο επιφανειακά τη μουσουλμανική θρησκεία, ενώ διατηρούσαν ακόμα και το χριστιανικό τους όνομα. Όσοι παρέμεναν κρυπτοχριστιανοί γνωρίζονταν μεταξύ τους και συνεννοούντο με μυστικότητα, ενώ έκαναν κρυφά βαπτίσεις, γάμους και άλλες χριστιανικές τελετές. Πολλοί συν τω χρόνω εθίστηκαν στον τρόπο ζωής των Τούρκων και εξισλαμίστηκαν πλήρως. Άλλοι διατήρησαν το χριστιανικό θρήσκευμα, όπως η μεγάλη οικογένεια των Κουρμούληδων που προσέφεραν πολλά στον αγώνα για την απελευθέρωση. Αναφέρεται ότι ολόκληρα χωριά του Σελίνου και Μονοφατσίου, οι κάτοικοι μαζί με τους ιερείς, πήγαιναν στα Χανιά ή το Ηράκλειο και δήλωναν ότι ασπάζονται τον Μωάμεθ. Μερικές φορές η προσέλευση ήταν τόσο μαζική ώστε οι ιμάμηδες δεν προλάβαιναν να τελέσουν τις σχετικές τελετές και αρκούνταν στη φράση: "*Αϊντε, Τούρκος*" (Ζαμπέλιος, σ. 287, 288). Το 1855 με σουλτανικό φερμάνι επιβλήθηκε ο σεβασμός όλων των θρησκειών στην Αυτοκρατορία και τότε πολλοί Κρητικοί που είχαν επιφανειακά εξισλαμισθεί επανήλθαν στον Χριστιανισμό.

Λύρα: Το ιερό όργανο - σύμβολο

*"Για δώστε μου τη λύρα μου, το δόλιο μου δοξάρι
να θυμηθώ τσ' αγάπης μου σήμερα τηνε χάνω"
Διγενής Ακρίτας*

Αν και η λέξη λύρα αναφέρεται συχνά στα λογοτεχνικά κείμενα, οι πρώτες σαφείς αναφορές σε χορδόφωνο όργανο με δοξάρι γίνονται στο έπος του Διγενή Ακρίτα, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 10ου ή στις αρχές του 11ου μ.Χ. αιώνα. Το έπος συνεχίζοντας αναφέρει:

*"αρπάζει το σκεπάρνι του, έν' αργυρό πριγιόνι
σ' έν περιβόλι σ' έμπηκεν, ελιάς κλανάρι κόβει,
ντογρί παιγνίδι έκαμε, ντογρί παιγνίδι κάνει.
Τα φίδια κόρδες έβαλε απάνω στο παιγνίδι
την όχεντρα την πλουμιστή δοξάρι στο παιγνίδι
και τα μικρά χεντρόπουλα στριφνάρια στο παιγνίδι..."*

Άραγε τι μορφή να είχε η λύρα που περιγραφόταν στο έπος του Διγενή;

Το μόνο σίγουρο είναι ότι μόνο στην ονομασία συνδέεται με το κυριότερο μουσικό όργανο της Αρχαίας Ελλάδας, σύμβολο του Θεού της μουσικής και του φωτός, του απολλώνειου πνεύματος.

Φαίνεται ότι όλα ξεκίνησαν από μία αναμφισβήτητη κοινή ανάγκη: να κάνουν οι άνθρωποι το μουσικό ήχο που παράγει μια χορδή να διαρκέσει περισσότερο από όσο όταν την κτυπούσαν, εξασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια της μελωδικής γραμμής. Η ανάγκη αυτή ικανοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό με την ανακάλυψη ενός βοηθητικού μουσικού εργαλείου που, αν και το ίδιο δεν παράγει κανέναν ήχο, παρατείνει σύμφωνα με την επιθυμία του οργανοπαίκτη την παλμική κίνηση της εκάστοτε χορδής και κατά συνέπεια τον ήχο τον οποίο αυτή παράγει. Ασφαλώς το βοηθητικό αυτό μουσικό εργαλείο είναι το θρυλικό δοξάρι! Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα χωρίς αυτό η λύρα δεν θα είναι λύρα αλλά και το βιολί δε θα είναι βιολί!

Μέχρι πριν από μερικά χρόνια υπήρχε η πεποίθηση ότι η λύρα προέρχεται από το ραβάναστρον, όργανο χορδόφωνο με ηχείο, λαβή

και δοξάρι, που λέγεται ότι κατασκεύασε ο μυθικός βασιλιάς Ραβάνας της Κεϋλάνης πριν περίπου 5.000 χρόνια. Σήμερα όμως οι περισσότεροι εθνομουσικολόγοι μεταθέτουν πλέον τον τόπο καταγωγής της στην Κεντρική Ασία: Σογδιανή, Χορασάν και Καζακστάν.

Σε αυτή την περιοχή βρέθηκε σύμφωνα με τον W. Bachmann, το παλαιότερο και λιγότερο αμφισβητήσιμο εικονογραφικό ντοκουμέντο που χρονολογείται γύρω στον 9ο αιώνα μ.Χ. Τότε λοιπόν φαίνεται ότι ξεκίνησε το παίξιμο με δοξάρι, όπου δηλαδή δε χτυπάμε τη χορδή του οργάνου (με το δάχτυλο, με κάποια πέννα ή με κάποιο σφυράκι - όπως στο σαντούρι) αλλά την τρίβουμε με μια άλλη χορδή (συνήθως από τρίχες αλόγου περασμένες με ρετσίνι).

Η τεχνική αυτή με το δεμένο ήχο και τη συνεχή μελωδική γραμμή δεν άργησε να περάσει και στο Βυζάντιο όπως και στους Άραβες την ίδια περίπου περίοδο δηλαδή ένα αιώνα μετά την ανακάλυψή της. Έτσι στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου η λύρα καταγράφεται για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία το 10ο αιώνα μ.Χ. από τον Πέρση Ibn Khurdadhbih.

Απεσταλμένος του χαλίφη Al Mutamid στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία συνέταξε μια έκθεση για τα μουσικά όργανα σύμφωνα με την οποία οι Βυζαντινοί έπαιζαν με δοξάρι τη Lura, ένα ξύλινο όργανο με 5 χορδές, παρόμοιο με το αραβικό rabab.

Η λύρα λοιπόν των αραβικών χρόνων θα υπάρχει σε δύο βασικούς τύπους ανάλογα με το σχήμα του σκάφους:

α) αχλαδόσχημα (σε όλη την ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα μέχρι τον 11ο αιώνα μ. Χ.)

β) φιαλόσχημη ή κεμεντζές και κεμανές (στους Έλληνες του Πόντου και την Καππαδοκίας).

Το παίξιμο της χορδής με το νύχι (κι όχι με την ψύχα του δάκτυλου, όπως στο βιολί) καθώς και τα γερακοκούδουνα (τα μικρά σφαιρικά κουδουνάκια στο δοξάρι που χρησιμοποιεί ακόμα και σήμερα ο Ψαραντώνης) αποτελούν παλαιότατες τεχνικές και γεφυρώνουν την Ανατολή με τη Δύση καθώς τα συναντάμε επίσης στη λύρα "σαράνγκι" της Ινδίας αλλά και στα όργανα των τροβαδούρων του Μεσαίωνα.

Ο διακεκριμένος εθνομουσικολόγος Λάμπρος Λιάβας εντοπίζει την πρώτη απεικόνιση της καθαρά αχλαδόσχημης λύρας σε τοιχογραφία του 17ου/18ου αιώνα μ.Χ. στη Μονή Γρηγορίου του Αγίου Όρους. Της ίδιας εποχής, του 1743 πιο συγκεκριμένα είναι άλλωστε και η παλαιότερη λύρα που σώζεται. Ένα από τα παλαιότερα μουσικά

όργανα στην Ευρώπη που σήμερα αποκαλείται "ντίβα" και εκτίθεται στο μουσείο παραδοσιακών οργάνων - συλλογή Φοίβου Ανωγιαννάκη.

Όμως οι ολοένα αυξανόμενες αστικές και δυτικές επιδράσεις θα συντελέσουν ώστε τις τελευταίες δεκαετίες η λύρα σιγά - σιγά να εκτοπίζεται στην Ελλάδα από το λαϊκό βιολί. Η διάδοση του ραδιοφώνου και η τελειοποίηση των συσκευών αναπαραγωγής ήχου με χωριά (χαρακτηριστικά θα αναφέρουμε ότι στο χωριό Όλυμπος της Καρπάθου η παραδοσιακή λύρα κατέχει ισχυρότατη θέση καθώς το χωριό ηλεκτροδοτήθηκε το 1981 ενώ ο αγροτικός δρόμος ανοίχθηκε το 1979).

Η παλιά, βυζαντινογεννημένη πολλές φορές, μελωδία συνθλίβεται ή παραφορτώνεται με ξένα στολίδια που την κάνουν αγνώριστη. Το οξύ ηχόχρωμα της λύρας και η περιορισμένη μελωδική της έκταση, η έλλειψη ταστιέρας, η αρμονικότητα και η λιτότητα των γραμμών, το μικρό βάθος του σκάφους, οι εντέρινες χορδές και το κοντό δοξάρι με τα γερακοκούδουνα δεν ταιριάζουν στο δυτικοευρωπαϊκού τύπου παίξιμο και στο vibrato που απαιτεί ο σημερινός ακροατής, τα οποία δυστυχώς αλλοιώνουν και περιπλέκουν τη λιτή παραδοσιακή μελωδία.

Έτσι η λύρα μεταμορφώνεται σιγά-σιγά σε κακή απομίμηση του βιολιού. Στην Κρήτη αρχίζει από το 1930 και μετά υπόκειται σε σταδιακές αλλαγές με αποκορύφωμα των εμφάνιση στην δεκαετία του 1960 στο νησί της βιολόλυρας ή λυραβιόλας. Ο πρώτος τύπος αχλαδόσχημης κρητικής λύρας, το λυράκι και η κατάλληλη για γλέντια ανοιχτού χώρου βροντόλυρα εκτοπίζονται.

Η λύρα στην Κρήτη

Η κρητική λύρα είναι σχεδόν ίδια με την πολιτική λύρα, δηλαδή τη λύρα της Κωνσταντινούπολης. Για την προέλευσή της πρέπει να αντιμετωπίσουμε δύο πιθανές εκδοχές:

α. Τη λύρα έφεραν οι Άραβες, που παρέμειναν στην Κρήτη ως κατακτητές (προερχόμενοι από την Ισπανία) τα έτη 823-961 μ.Χ., και παρέμεινε στην Κρήτη έκτοτε χωρίς διακοπή (αυτό θα σημαίνει ότι το αραβικό ρεμπάμπ της εποχής εκείνης είναι μορφολογικά ίδιο με τη βυζαντινή λύρα).

β. Ήρθε στην Κρήτη από την Κωνσταντινούπολη, είτε (το πιθανότερο) από το στρατό του Νικηφόρου Φωκά και τους Βυζαντινούς που ακολούθησαν είτε μέσω Δωδεκανήσου, οπότε η είσοδός της στο νησί πρέπει να άρχισε από την πλευρά της Σητείας (που γειτονεύει με την Κάσο και την Κάρπαθο) και να είχε συντελεστεί το πολύ ως το 12ο αιώνα (1101-1200 μ.Χ.), αφού δύο αιώνες για το μουσικό «ταξίδι» από την Πόλη ως την Κρήτη είναι υπεραρκετοί. Πολύ περισσότερο μάλιστα εφ' όσον οι Κρητικοί ήταν, ως γνωστόν, σπουδαίοι ναυτικοί: ο Γάλλος περιηγητής Andre Thevet το 1549 έγραφε: «Οι Κρητικοί είναι σπουδαίοι πιλότοι και έμπειροι ναυτικοί. Χρησιμοποιούν μικρά πλεούμενα που τα αποκαλούν squiraces. Όταν είναι μπουνάτσα πέντε τούρκικες φούστες δε μπορούν ν' αναμετρηθούν μ' ένα απ' αυτά τα κρητικά караβάκια».

Υπέρ της δεύτερης εκδοχής είναι ότι και στην Κρήτη για το συγκεκριμένο όργανο είναι γνωστό μόνο το ελληνικό όνομα λύρα και δεν υπάρχει μαρτυρία ή ανάμνηση σε καμία τοπική παράδοση ότι χρησιμοποιήθηκε ποτέ γι' αυτό το όνομα ρεμπάμπ, ρεμπέκ, κεμεντζές ή άλλος ξενόγλωσσος όρος. Και στις δύο περιπτώσεις είναι προφανές ότι οι Ενετοί, ερχόμενοι στην Κρήτη το 1211, βρήκαν ήδη τη λύρα εδώ, ως λαϊκό όργανο βέβαια (όπως και στα Δωδεκάνησα) δηλαδή σε πρωτόγονη μορφή (λυράκια κατασκευασμένα από τους ίδιους τους λυράρηδες των χωριών από δέντρα της περιοχής τους και δοξάρια από ουρά αλόγου ή και γαιδάρου .

Λαούτο

Σύντομη περιγραφή : Το λαούτο είναι έγχορδο όργανο και αποτελείται βασικά από ένα μεγάλο αχλαδόσχημο ηχείο που καταλήγει σε ένα μακρύ βραχίονα ο οποίος χωρίζεται με κινητές υποδιαίρεσεις, τους μπερντέδες.

Το ηχείο στην πίσω πλευρά είναι κυρτό φτιαγμένο με λεπτές ξύλινες λωρίδες τις ντούγιες ενώ στην μπροστινή σκεπάζεται από λεπτό ξύλινο καπάκι που στο κέντρο του υπάρχει ένα στρογγυλό άνοιγμα η ροδάντζα συχνά διακοσμημένη με ξύλινο γλυπτό αραβούργημα Πάνω στο καπάκι βρίσκεται κολλημένος ο καθαλάρης , ένα λεπτό κομμάτι από σκληρό ξύλο για τη στήριξη των χορδών από τη μία άκρη, ενώ απ' την άλλη αυτές στηρίζονται στο άκρο του βραχίονα τον καράβολα, εκεί όπου βρίσκονται και τα κλειδιά για το κούρντισμα. Έχει τέσσερα ζευγάρια μεταλλικές χορδές και παίζεται με πένα.

Ονομασία: Όργανα που μοιάζουν με το ελληνικό λαούτο τα συναντάμε στη Δυτική Ευρώπη με τη γενική ονομασία *lute* (λιούτ) ενώ στην Ελλάδα ανάλογα με την περιοχή είναι γνωστό και ως λαγούτο ή λαβούτο. Την προέλευση της ονομασίας του άλλοι την αποδίδουν στο αραβικό *al oud* που σημαίνει ξύλο και άλλοι στο κούρντισμα σε λα και ουτ(σημερινό ντο) των δύο διπλών χορδών που είχε παλιότερα .

Ιστορία: Η ιστορία των οργάνων της οικογένειας του λαούτου ξεκινάει από την 3η χιλιετία π.Χ στη Μεσοποταμία. Στον ελλαδικό χώρο το πρώτο όργανο αυτού του τύπου που συναντάμε είναι το αρχαιοελληνικό τρίχορδο, η πανδούρα όπως την έλεγαν . Από την πανδούρα προήλθε ο ταμπουράς και μια παραλλαγή του ταμπουρά που διαμορφώθηκε γύρω στο 17ο αιώνα είναι το ελληνικό λαούτο. Στο λαούτο διατηρήθηκε το μακρύ χέρι με τις κινητές υποδιαίρεσεις που είχε ο ταμπουράς , όμως το μικρό στρογγυλό ηχείο αντικαταστάθηκε από άλλο αχλαδόσχημο και βασικά πολύ μεγαλύτερο με στόχο την αύξηση του όγκου και της έντασης του ήχου.

Είναι πάρα πολλές οι απεικονίσεις μορφών λαούτου σε αγιογραφίες , τοιχογραφίες, μικρογραφίες και λαϊκές ζωγραφιές. καθώς και οι αναφορές σ' αυτό στη λογοτεχνία. και ειδικότερα στην ποίηση και το τραγούδι.

Στο έπος του Διγενή Ακρίτα, τα ακριτικά τραγούδια και τα βυζαντινά χειρόγραφα , στον Ερωτόκριτο του Κορνάρου και φυσικά στο δημοτικό τραγούδι το λαούτο προβάλλεται ως το μουσικό όργανο που είτε μόνο του είτε ως συνοδευτικό της φωνής μπορεί να εκφράσει τα λεπτότερα και ευγενέστερα συναισθήματα του

ανθρώπου.

«Ηπαιρνε το λαγούτον του και σιγανά επορπάτει

κι εχτύπαν το γλυκιά γλυκιά ανάδια στο παλάτι (Ερωτόκριτος 17ος αι.)

Κατασκευή : Το λαούτο όπως και όλα τα παραδοσιακά όργανα φτιαχνόταν και συνεχίζει να φτιάχνεται σε μικρά προσωπικά εργαστήρια πολλές φορές με μακριά οικογενειακή παράδοση εξασφαλίζοντας τη γνώση που πρέπει να συνοδεύει το απαραίτητο μεράκι του κατασκευαστή. Είναι όργανο αρκετά δύσκολο στην κατασκευή του και προέχει η στερεότητά του και η αντοχή του στο σκέθρωμα λόγω των πολύ μεγάλων τάσεων που δέχεται από τις χορδές. Μεγάλη σημασία έχει και η ακρίβεια στις αναλογίες του ώστε όταν τελικά αρματωθεί -τοποθετηθούν δηλαδή οι χορδές- να μπορεί να κουρδιστεί και να παίζει σωστά. Ο περιορισμένος χώρος δεν μας επιτρέπει να αναφερθούμε διεξοδικότερα στον τρόπο κατασκευής του αλλά μπορούμε να πούμε γενικά ότι παίζει μεγάλο ρόλο στην ποιότητα του ήχου και γενικά της κατασκευής το είδος και η ποιότητα των ξύλων από τα οποία κατασκευάζονται τα διάφορα μέρη του, η κόλλα, τα βερνίκια και φυσικά η ικανότητα του μάστορα. Ανάμεσα στα στάδια της κατασκευής του πρέπει να μεσολαβούν αρκετές μέρες ώστε να στρώνουν τα υλικά και να διορθώνονται προοδευτικά οι ατέλειες. Το χειροποίητο και η δυσκολία της κατασκευής του καθώς και η έλλειψη καλών μαστόρων έκαναν το λαούτο σήμερα εκτός από δυσεύρετο, να είναι και αρκετά ακριβό.

Είδη λαούτου: Το λαούτο το βρίσκουμε σε παραλλαγές στις διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου που έχουν μεταξύ τους από μικρές έως πολύ σημαντικές διαφορές. Στην Κρήτη το λαούτο είναι πολύ μεγαλύτερο και έχει πιο χαμηλό κούρντισμα για να ταιριάζει με τη λύρα ενώ στην Κων/πολη είναι αρκετά μικρό με εντέρινες (σήμερα νάυλον) χορδές και ξύλινα κλειδιά. Το στεριανό και το νησιώτικο λαούτο μοιάζουν αρκετά και έχουν το ίδιο κούρντισμα.

ΤΟ ΛΑΓΟΥΤΟ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Το σημερινό λαούτο είναι η συνέχεια της εξέλιξης του αναγεννησιακού και η εμφάνισή του στην Κρήτη χρονολογείται από την εποχή του Βιτσέντζου Κορνάρου (Ερωτόκριτος). Είναι το διαδεδομένο σε πολλές περιοχές της Ελλάδας μουσικό όργανο, με τη διαφορά ότι η κρητική εκδοχή του είναι περισσότερο ευμεγέθης με τέσσερα ζεύγη από χορδές. Σκοπός του, να συνοδεύει τα ρυθμικά μέρη της λύρας ή του βιολιού παίζοντας άλλοτε τους «φθόγγους της μελωδίας» και άλλοτε να αποδίδει το λεγόμενο «ισοκράτημα». Παρ' όλα αυτά πολλές φορές το λαούτο χρησιμοποιείται και σαν όργανο για σόλο.

MANTOLINO

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Το μαντολίνο αποτελεί ένα όργανο ευρωπαϊκής προέλευσης. Η καταγωγή του προέρχεται από την μεσαιωνική μαντόλα ή μαντόρα. Η μαντόλα κάνει την εμφάνισή της στις αρχές του 13ου αιώνα. Το μαντολίνο στη μορφή που συναντάτε σήμερα, πρωτοεμφανίζεται στην Ιταλία, κυρίως στην Νάπολη, από τον 17ο αιώνα. Στην πορεία Οι οργανοποιοί της εποχής διακοσμούσαν τα μαντολίνα με έβενο, κέρατο, κόκαλο, ελεφαντόδοντο, επιχρυσωμένη ταρταρούγα, βερνίκια.

ΧΡΗΣΗ

Το μαντολίνο συναντάτε πλέον σε όλο τον κόσμο. Συνοδεύει κατά τόπους παραδοσιακά τραγούδια, blue grass αμερικάνικες μελωδίες, μοντέρνα ακούσματα της rock και pop μουσικής. Στην Ελλάδα το μαντολίνο, ως μουσικό όργανο έκφρασης της τοπικής μουσικής παράδοσης, εμφανίστηκε κυρίως στα Επτάνησα και στην Κρήτη. Φημισμένες εξάλλου είναι οι μαντολινάτες των Επτανήσων και των Αθηνών. Στην Κρήτη το όργανο εμφανίζεται από την εποχή της ενετοκρατίας. Στις αρχές του 20ου αιώνα το μαντολίνο εμφανίζεται ως κυρίαρχο όργανο συνοδείας της λύρας μαζί με το μπουλγαρί. Με τον καιρό ενισχύει ολοένα την θέση του στην Κρητική μουσική παράδοση. Από όργανο συνοδείας της λύρας, μαζί με το Κρητικό λαούτο, κατέχει σημαντικό ρόλο στις μέρες μας και ως όργανο μελωδίας. Ολοένα και περισσότεροι ερμηνευτές και καλλιτέχνες της σύγχρονης Κρητικής μουσικής το χρησιμοποιούν πλέον στις εκτελέσεις τους. Η χρήση του μαντολίνου εδραιώνεται σημαντικά στο πέρασμα του χρόνου και αναδεικνύει τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην Κρητική μουσική παράδοση.

Το Μαντολίνο είναι νυκτό έγχορδο όργανο της μεγάλης οικογένειας του Λαούτου. Είναι ιταλικής προέλευσης και δημιουργήθηκε προς το τέλος της Αναγέννησης. Προέρχεται από την Mandola με την οποία ανήκουν στην οικογένεια του Μαντολίνου, όπως άλλωστε ανήκουν το Μαντολοτσέλο και το Μαντολόνε. Το Μαντολίνο είναι πιο πρίμο και το Μαντολόνε πιο μπάσο όργανο. Υπάρχουν και τρία λιγότερο γνωστά είδη Μαντολίνου, το Μπαντζομαντολίνο, το A-style και το F-style. Στις αρχές του 19ου αιώνα το Μαντολίνο έγινε γνωστό στη Β. Αμερική, όπου προσαρμόστηκε στις ανάγκες της τοπικής μουσικής, οπότε προσέλαβε επίπεδο σχήμα (σαν το Μπάντζο) και ο ήχος του άρχισε να μοιάζει με τον ήχο του Μπάντζου. Το A-style λέγεται έτσι λόγω του σχήματος του ηχείου του. Είναι επίπεδο. Το F-style μοιάζει πολύ με το Βιολί ως προς το σχήμα, αφού έχει τα ίδια ηχητικά ανοίγματα σε σχήμα f. Το κλασσικό Μαντολίνο, όπως το γνωρίζουν οι περισσότεροι, έχει συνήθως 8 μεταλλικές χορδές, κουρδισμένες ανά ζεύγη. Οι οργανοπαίκτες χρησιμοποιούν πένα.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΝΤΟΛΙΝΟΥ

Το Μαντολίνο είναι μικρό έγχορδο μουσικό όργανο και προέρχεται από την Μάντορα ή Μάντολα, όργανο συγγενικό με το Λαούτο.

Ο όρος Μαντολίνο πρωτοεμφανίστηκε στην Ιταλία γύρω στα 1600, για να

χαρακτηρίσει μια μικρή Μαντόρα.

Στις αρχές του 17ου αιώνα το Μαντολίνο διαδόθηκε σε όλη την Ιταλία και από εκεί, σχεδόν ραγδαία, εξαπλώθηκε η χρήση του σε όλον το κόσμο, καθώς πέρασε στην υπόλοιπη Ευρώπη, στην Αμερική, στη Ρωσία και την Ιαπωνία, ακόμα στα Μικρασιάτικα παράλια και στην Ελλάδα

Ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα κατασκευαζόταν με ποικίλες μορφές σε πολλές πόλεις της Ιταλίας. Το πιο αντιπροσωπευτικό Μαντολίνο είναι το Ναπολιτάνικο. Το σχήμα καθώς και οι διαστάσεις του οργάνου οφείλονται σε ένα μεγάλο βαθμό στον κορφαίο κατασκευαστή Πασκουάλε Βίνσια (1806-1882).

Το μαντολίνο είχε αρχικά εντέρινες χορδές και νύσονταν με τα δάχτυλα. Μετά το 1730 διάφορες μεταβολές του έδωσαν την τελική του μορφή. Έτσι, οι εντέρινες χορδές αντικαταστήθηκαν με 4 ζεύγη χαλύβδινων χορδών που κουρδίζονται με μεταλλικές κεφαλές - κλειδιά. Το ηχείο του είναι αχλαδόσχημο και βαθύ, ο βραχίονάς του φέρει 17 τάστα και είναι ελαφρά υπερυψωμένος.

Το Μαντολίνο του Μιλάνου (18ος αιώνας) ήταν ένα μικρό όργανο, παρόμοιο με το Λαούτο, με 5 ή 6 ζεύγη χορδών, και ήταν ουσιαστικά μια παραλλαγή της μεσαιωνικής Μαντόλας.

Αργότερα, κατασκευάστηκαν στη Γαλλία και την Πορτογαλία Μαντολίνα με επίπεδη πλάτη, ενώ το 19ο αιώνα, ο Αμερικάνος κατασκευαστής Όρβιλ Γκίμπσον ήταν αυτός που έφτιαξε Μαντολίνα με κυρτό καπάκι και επίπεδη ράχη.

Το 20ο αιώνα, για τις ανάγκες της ορχήστρας κατασκευάστηκαν Μαντολίνα σε διάφορα μεγέθη, απο κοντράλτο μέχρι και κοντραμπάσο, κι έτσι, στην οικογένεια του Μαντολίνου, που πλέον έγινε δημοφιλές, θα ενταχτούν η Μαντόλα άλτο (ντο, σολ, ρε, λα) και τενόρο (σολ, ρε, λα, μι), το Μαντοτσέλο μπάσο (ντο, σολ, ρε, λα, μι, οκτάβα χαμηλότερα από το άλτο), το Μαντολόνε (φα, σολ, λα, ρε, σολ, σι, μι, λα) και το Μαντομπάσο (ντο, σολ, ρε, λα, κοντραμπάσο).

Η πρώτη σύνθεση που γράφτηκε για Μαντολίνο, χρονολογείται γύρω στο 1650.

Γνωστά έργα για Μαντολίνο είναι ένα κονσέρτο του Βιβάλντι και μια σερενάτα του Μότσαρτ, που περιλαμβάνεται στην όπερα Ντον Τζοβάνι. Μεγάλοι συνθέτες όπως ο Χέντελ, ο Βέρντι, ο Μάλερ, ο Σένμπερκ κ.α. χρησιμοποίησαν το Μαντολίνο σε μεγάλα έργα τους.

ΜΑΝΤΟΛΙΝΟ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Στην Ελλάδα το μαντολίνο, ως μουσικό όργανο έκφρασης της τοπικής μουσικής παράδοσης, εμφανίστηκε κυρίως στα Επτάνησα και στην Κρήτη. Φημισμένες εξάλλου είναι οι μαντολινάτες των Επτανήσων και των Αθηνών.

Στην Κρήτη το όργανο εμφανίζεται από την εποχή της ενετοκρατίας. Στις αρχές του 20ου αιώνα το μαντολίνο εμφανίζεται ως κυρίαρχο όργανο συνοδείας της λύρας μαζί με το μπουλγαρί.

Με τον καιρό ενισχύει ολοένα την θέση του στην Κρητική μουσική παράδοση. Από όργανο συνοδείας της λύρας, μαζί με το Κρητικό λαούτο, κατέχει σημαντικό ρόλο στις μέρες μας και ως όργανο μελωδίας.

Ολοένα και περισσότεροι ερμηνευτές και καλλιτέχνες της σύγχρονης Κρητικής μουσικής το χρησιμοποιούν πλέον στις εκτελέσεις τους. Η χρήση του μαντολίνου εδραιώνεται σημαντικά στο πέρασμα του χρόνου και αναδεικνύει τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην Κρητική μουσική παράδοση.

Αξιοσημείωτοι μαντιναδολόγοι-Στιχουργοί

Γιώργος Σηφάκης(Σιμισακογιώργης):Κατάγεται από το Ρέθυμνο και είναι ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου Κρητών Στιχουργών Μιχάλης Καυκαλάς.Αξιόλογες μαντινάδες του:

<Σκέψη μου λιγομίλητη γέλασε μόνο, μόνο
να τονε ιδείς να σέρνεται στα πόδια σου τον πόνο>

<Ποιός είδε στο γιαλό λαγό, και στο βουνό δελφίни
,και μια καρδιά που στου σεβντά, ν'αντέχει το καμίνι>

Σπαντιδάκη Δέσποινα:Γεννήθηκε στους Στόλους δήμου Αστερουσίων και συμπεριλαμβάνεται στο 5μελές του Συλλόγου Κρητών Στιχουργών Μιχάλης Καυκαλάς .Αξιόλογες μαντινάδες της:

<Αν φέρει στάχτη ο άνεμος καμιά φορά κοντά σου
θα 'ναι η καρδιά που εκάηκε στη φλόγα του σεβντά σου.>

<Δίδυμους μας εγένησες μάνα μου με τον πόνο,
κ'ας λες εσύ πως έκανες ένα κοπέλι μόνο..>

Άρης Χαιρέτης (Γιαλαύτης):Γεννήθηκε στα Ανώγεια και είναι επίσης στο

Συλλογο των στιχουργών..Αξιόλογες μαντινάδες του:

<Εξέφτησ' η αγάπη μας σα ν-το μ-παλιόν ασβέστη
κι από το ν-τοίχο τση καρδιάς εντάκαρε και πέφτει..>

<Την ιστορία του χωριού θα πώ με λίγα λόγια
πως τρεις φορές το κάψανε μα πάλι ειν' Ανώγεια..>

Λαγουδιανάκη Κωστής:Κατάγεται από το Χαρασσό Πεδιάδος ,δάσκαλος
δημοτικού και ιδρυτικό μέλος του συλλόγου Κρητών στιχουργών
Μ.Καυκαλάς.Αξιόλογες μαντινάδες του:

<Χαρασσανή 'ναι η ρακή το στένει το ντοντίνι
και πρέπει να 'ναι μερακλής κισσάς που τηνε πίνει..>

<Από τση γης τα πλάσματα άθρωπος ξεχωρίζει
που με τση σκέψης το νερό την εμιλιά ποτίζει..>

Κουκουμπεδάκη Χαριστή:Κατάγεται από τη Γαλια Καινουρίου του
Ν.Ηρακλείου,μέλος του συλλόγου Κρητών Στιχουργών
Μ.Καυκαλάς.Αξιόλογες μαντινάδες της:

<Ένα ντουινιά 'νειρεύγομαι αδερφαγκαλιασμένο
και να βαστά κλαδιά τσ' ελιάς να 'χει χορό στεμένο..>

<Ας ειρηνέψουν οι λαοί κι ας δώσουνε τα χέρια
μ' αίμα μη γ-ξαναβάψουνε τα Κρητικά μαχαίρια..>

Βενιανάκης Κωστής: Πρόεδρος και ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου Κρητών
Στιχουργών Μ.Καυκαλάς. Αξιόλογες μαντινάδες του:

<Δε μου χρωστείς ,δε σου χρωστώ ,ώρα μου εδά να φύγω
γιατί 'ν' η γ-έγνοια σου πολλή και το καλό σου λίγο..>

<Ποιός κυνηγός σου βάρηκε ,Αητέ μου κι έχεις πέσει
κι απού τη μ-περιφάνεια σου κάνεις πως έχεις θέσει..>

Βιτσέντζος Κορνάρος

Ο Βιτσέντζος Κορνάρος (1553 – 1613) ήταν Έλληνας ποιητής. Θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της κρητικής λογοτεχνίας, συγγραφέας του αφηγηματικού ποιήματος Ερωτόκριτος και πιθανώς του θρησκευτικού δράματος Η Θυσία του Αβραάμ.

Οι πιο ασφαλείς πληροφορίες για την καταγωγή του Κορνάρου είναι αυτές που δίνει ο ποιητής στο τέλος του έργου του : αναφέρει το όνομα Βιτσέντζος, το οικογενειακό όνομα Κορνάρος, τόπο γέννησης τη Σητεία και το Κάστρο (Ηράκλειο), όπου παντρεύτηκε:

Κ' εγώ δε θε να κουρφευτώ κι αγνώριστο να μ' έχου
μα θέλω να φανερωθώ, κι όλοι να με κατέχου
Βιτσέντζος είν' ο ποιητής και στη γενιά Κορνάρος
που να βρεθή ακριμάτιστος, σα θα τον πάρη ο Χάρος.
Στη Στειαν εγεννήθηκε, στη Στειαν ενεθράφη,
εκεί 'καμε κι εκόπιασεν ετούτα που σας γράφει.
Στο Κάστρον επαντρεύτηκε σαν αρμηνεύγει η φύση,
το τέλος του έχει να γενή όπου ο Θεός ορίσει.

Παλαιότερα οι φιλόλογοι τοποθετούσαν την ζωή και την δράση του Κορνάρου γύρω στα μέσα του 17ου αι., πίστευαν δηλαδή ότι η Θυσία του Αβραάμ γράφτηκε το 1635, χρονιά που αναφέρεται στο χειρόγραφο, και ο Ερωτόκριτος αργότερα, μέχρι το 1645 ή το 1648, όταν άρχισε η πολιορκία του Ηρακλείου από τους Οθωμανούς. Μάλιστα ένα επεισόδιο του Ερωτόκριτου που αφηγείται την μονομαχία του Κρητικού με τον Καραμανίτη εθεωρείτο προσθήκη εκ των υστέρων, η οποία έγινε μάλλον κατά τα χρόνια του Βενετοτουρικού πολέμου και απηχούσε τους αγώνες των Κρητικών εναντίον των Οθωμανών. Αυτή η άποψη διατυπώνεται και σε παλαιότερες Ιστορίες της Νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπως αυτή του

Λίνου Πολίτη και του Κ.Θ. Δημαρά.

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες, ο ποιητής του Ερωτόκριτου ταυτίζεται με έναν βενετοκρητικό Βιτσέντζο Κορνάρο, που γεννήθηκε στις 26 Μαρτίου του 1553 στην Τραπεζόντα της Σητείας, γιος του Ιάκωβου Κορνάρου και της Ζαμπέτας Ντεμέτζο. Ήταν γόνος εξελληνισμένης και αρχοντικής βενετσιάνικης οικογένειας, πιθανότατα με μεγάλη περιουσία. Ο αδερφός του, Ανδρέας Κορνάρος, είχε γράψει μια Ιστορία της Κρήτης που δεν εκδόθηκε ποτέ. Έζησε στη Σητεία περίπου μέχρι το 1580 ενώ αργότερα εγκαταστάθηκε στον Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο). Εκεί έλαβε χώρα ο γάμος του με την Μαριέτα Ζένο, με την οποία απέκτησε και δύο κόρες, την Ελένη και την Κατερίνα. Από το 1591 ανέλαβε διοικητικά αξιώματα, ενώ κατά την διάρκεια της πανούκλας (1591 -1593) ανέλαβε καθήκοντα υγειονομικού επόπτη. Υπήρξε επίσης μέλος ενός λογοτεχνικού συλλόγου, της Ακαδημίας των Παράξενων, που είχε ιδρύσει ο αδελφός του Ανδρέας, επίσης συγγραφέας. Πέθανε στον Χάνδακα το 1613 ή το 1614 από άγνωστη αιτία και θάφτηκε στο μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου. Αυτή η άποψη έχει γίνει αποδεκτή από τους περισσότερους μελετητές.

Την ταύτιση του ποιητή του Ερωτόκριτου με αυτόν τον Κορνάρο δεν αποδέχεται μέχρι σήμερα ο Σπ. Ευαγγελάτος, ο οποίος υποστηρίζει ότι το έργο είναι μεταγενέστερο.

Ελευθέριος Βενιζέλος

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (Μουρνιές Χανίων, 23 Αυγούστου 1864 – Παρίσι, 18 Μαρτίου 1936) ήταν Έλληνας πολιτικός που διετέλεσε πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ως πολιτικός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο Κρητικό ζήτημα καθώς και στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας από το 1910 μέχρι και τον θάνατό του.

Οργάνωσε την επανάσταση στο Θέρισσο και το 1910 ανέλαβε την πρωθυπουργία της Κρητικής Πολιτείας, την οποία εγκατέλειψε λίγους μήνες αργότερα για να αναλάβει την πρωθυπουργία στην Ελλάδα κατόπιν προσκλήσεως του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τάχθηκε υπέρ της Αντάντ διαφωνώντας ανοιχτά με την στάση του Βασιλιά. Λόγω αυτής της διαφωνίας, αν και είχε εκλεγεί πρωθυπουργός εκδιώχθηκε με απόφαση του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ δημιουργώντας τα γεγονότα του Εθνικού Διχασμού. Επέστρεψε στην πρωθυπουργία την περίοδο 1917 - 1920 αλλά εγκατέλειψε την Ελλάδα μετά την ήττα του στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920. Επέστρεψε το 1924 για λίγους μήνες και το 1928

εξελέγη πρωθυπουργός. Τον Ιανουάριο του 1935 έγινε για τελευταία φορά πρωθυπουργός και τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου μετά την απόπειρα πραξικοπήματος κατέφυγε στο Παρίσι, όπου και πέθανε.

Ως πρωθυπουργός της Ελλάδας επέφερε μεταρρυθμίσεις σχεδόν σε όλους τους τομείς του κράτους με κύριο σκοπό την οργάνωση της χώρας στα πρότυπα αστικού κράτους. Παράλληλα οργάνωσε αξιόμαχο στρατό, τον οποίο εκμεταλλεύθηκε στις πολεμικές συρράξεις διπλασιάζοντας την εδαφική έκταση της Ελλάδας.

Γεννήθηκε στις Μουρνιές Χανίων στις 23 Αυγούστου 1864 και ήταν το πέμπτο παιδί[ι] του Κυριάκου Βενιζέλου, εμπόρου, και της Στυλιανής Πλουμιδάκη από τον Θέρισσο. Μεγάλωσε στα Χανιά αλλά λόγω διώξεων του πατέρα του από την οθωμανική διοίκηση πέρασε μέρος των παιδικών του χρόνων στα Κύθηρα και την Ερμούπολη. Περάτωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στα Χανιά, στο λύκειο Αντωνιάδη στην Αθήνα και στο δημόσιο γυμνάσιο Αρρένων Σύρου στην Ερμούπολη, απ' όπου αποφοίτησε, και εργάστηκε στο κατάστημα του πατέρα του. Αν και ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε πρόθεση να συνεχίσει τις σπουδές του, ο πατέρας του επέλεξε να τον τοποθετήσει στο κατάστημά του με σκοπό να το αναλάβει. Ύστερα από παρέμβαση του τότε γενικού προξένου της Ελλάδας στα Χανιά, Γεωργίου Ζυγομαλά, ο Κυριάκος πείστηκε να τον στείλει στην Αθήνα για ανώτερες σπουδές. Το 1881 εγγράφηκε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, απ' όπου αποφοίτησε το 1887. Αφού προσπάθησε ανεπιτυχώς να εκλεγεί δις εφέτης, άνοιξε δικηγορικό γραφείο καταφέροντας σε μικρό χρονικό διάστημα να διακριθεί. Το 1888 ανέλαβε μαζί με τους Χαράλαμπο Πωλογεωργάκη, Κωνσταντίνου Φούμη και Ιάκωβο Μοάτσο την αρχισυνταξία και την έκδοση της εφημερίδας "Λευκά Όρη", η οποία ανήκε στον γαμπρό του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη. Από αυτήν αποχώρησε λίγους μήνες αργότερα για προσωπικούς λόγους.

Το 1889 σε νεαρή ηλικία αποφάσισε να θέσει υποψηφιότητα ως αντιπρόσωπος της περιφέρειας Κυδωνίας στις εκλογές για την κρητική βουλή, στις οποίες και εξελέγη με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Στις ίδιες εκλογές εξελέγησαν και αρκετοί συνεργάτες του από την εφημερίδα σχηματίζοντας μια άτυπη ομάδα που έγινε γνωστή με το όνομα Λευκορίτες. Λόγω της τεταμένης πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε στην Κρήτη με την επανάσταση μέρους των πληθυσμών της Κρήτης, στις αρχές Οκτωβρίου του 1889 ο Βενιζέλος με στενούς συνεργάτες και φίλους διέφυγε, με την βοήθεια του Άγγλου προξένου Bilioti, στην Αθήνα.

Έναν μήνα αργότερα ο Σακίρ Πασά ανέστειλε τα κυριότερα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στους Χριστιανούς με την Σύμβαση της Χαλεπας και άλλαξε τις διατάξεις για την εκλογή αντιπροσώπων στην βουλή. Ο Βενιζέλος τάχθηκε υπέρ της αποχής από τις εκλογές μέχρι να αρθούν οι αυθαιρεσίες της οθωμανικής διοίκησης. Μετά την χορήγηση αμνηστίας, ο Βενιζέλος επέστρεψε στα Χανιά, όπου και παντρεύτηκε το 1890 με την Μαρία Ελευθερίου - Κατελούζου, επιλέγοντας να κατοικήσουν στο οικογενειακό σπίτι της Χαλέπας. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα παρέμεινε εκτός πολιτικής απασχολούμενος από την οικογένεια και την δουλειά. Το 1895 συνεργάστηκε με την εφημερίδα "Αυγή", του Κωνσταντίνου Φούμη και του Ιωάννη Καψάλη. Στην επανάσταση που ξέσπασε λίγο αργότερα υπο την καθοδήγηση της Επιτροπής, πρόεδρος της οποίας ήταν ο Μανούσος Κούνδουρος, και με κύριο αίτημα την αυτονομία, ο Βενιζέλος αντιτάχθηκε καθώς θεωρούσε ότι οι περιστάσεις δεν ευνοούσαν τέτοιου είδους κινήσεις. Για την στάση του αυτή κατηγορήθηκε από συντηρητικούς που ζήτησαν να προσαχθεί σε δίκη.

Προσωπική ζωή & Πληροφορίες

Ήταν παντρεμένος (1890 - 1894) με την Μαρία Ελευθερίου Κατελούζου και είχε αποκτήσει δύο παιδιά: τον Κυριάκο Βενιζέλο και τον Σοφοκλή Βενιζέλο, βουλευτή, υπουργό και πρωθυπουργό της Ελλάδας. Εγγονός του είναι ο Νικήτας Βενιζέλος. Μετά τον θάνατο της συζύγου του, παντρεύτηκε το 1921 την Έλενα Σκυλίτση. Κατά τη διάρκεια της ζωής του ο Ελευθέριος Βενιζέλος διέμενε μεταξύ Χανίων, Αθήνας και εξωτερικού, ιδιαίτερα στο Παρίσι. Στα Χανιά έμενε στην οικογενειακή οικία της Χαλέπας από το 1880 έως το 1910 και κατά διαστήματα από το 1927 μέχρι το 1935 ενώ στην Αθήνα κατοικούσε μεταξύ άλλων στην οικία Ζωγράφου επί των οδών Λυκαβηττού και Πανεπιστημίου καθώς και σε Μέγαρο επί της λεωφόρου Βασιλίσσης Σοφίας που ανήκε στην δεύτερη γυναίκα του, Έλενα Σκυλίτση.

Στις 23 Ιανουαρίου 1897 ο Βενιζέλος αποφάσισε να συμπράξει με τους επαναστατημένους στο Ακρωτήρι. Αφορμή γι' αυτή τη μεταστροφή ήταν η μεγάλη πυργκαϊά που ξέσπασε στα Χανιά και είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο Χριστιανών και Μουσουλμάνων και εκτεταμένες σφαγές κατά των πρώτων. Κατά τη διάρκεια αυτών των γεγονότων ο Βενιζέλος περιόδευε στην εκλογική του περιφέρεια προετοιμαζόμενος για τις εκλογές που είχαν προκηρυχθεί. Επιστρέφοντας στα Χανιά είδε από μακριά τους καπνούς που έβγαιναν από την πόλη και αμέσως πήρε την απόφαση να ενωθεί με μια ομάδα ενόπλων στη Μαλάξα. Με αυτούς κατευθύνθηκαν προς το Ακρωτήρι, όπου σύντομα ανέλαβε την ηγεσία ο Βενιζέλος. Οι επαναστάτες υπολογίζονται σε επτακόσιους με δύο χιλιάδες. 333 Στις 24 Ιανουαρίου οι εξεγερμένοι αποφάσισαν να κηρύξουν την ένωση

με την Ελλάδα και την επόμενη ημέρα εξέδωσαν κείμενο διακήρυξης. Στις 26 Ιανουαρίου επιτροπή αποτελούμενη από σημαντικές μορφές της εξέγερσης μεταξύ των οποίων και ο Βενιζέλος παρέδωσε στους προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων την διακήρυξη. Την ίδια στιγμή με απόφαση της κυβέρνησης Δηλιγιάννη αναχωρούσε ναυτική μοίρα του πολεμικού ναυτικού για να ενισχύσει τους Χριστιανούς της Κρήτης. Στις 31 Ιανουαρίου αποβιβάστηκε σε χωριό των Χανίων ελληνικό στράτευμα αποτελούμενο από χίλιους τριακόσιους οπλίτες και εκατό αξιωματικούς υπό την ηγεσία του Τιμολεόντος Βάσσου. Την επόμενη ημέρα οι Μεγάλες Δυνάμεις ανακοίνωσαν ότι θα έθεταν υπό την προστασία τους τις κυριότερες πόλεις της Κρήτης επιβάλλοντας την κατάπαυση του πυρός ακόμα και με στρατιωτικά μέσα. Μπροστά σε αυτό το φάσμα γενικευμένης σύγκρουσης ο Βενιζέλος μαζί με τον Μητροπολίτη Χρυσάνθο Τσεπετάκη επισκέφθηκαν τον Έλληνα μοίραρχο Αριστείδη Ράινεκ στο πολεμικό Ύδρα ζητώντας του να τους εφοδιάσει με πολεμικό υλικό, κάτι που έπραξε. Στις 7 Ιανουαρίου ο Βενιζέλος μαζί με εξεγερμένους κατέλαβε τον Προφήτη Ηλία. Στις 8 Ιανουαρίου ο στόλος των Μεγάλων Δυνάμεων έπληξε τις θέσεις των επαναστατών δημιουργώντας αντιδράσεις από μερίδα του ευρωπαϊκού τύπου σχετικά με τον απρόκλητο βομβαρδισμό μιας μικρής ομάδας εξεγερμένων. Σημαντική έκταση πήρε το γεγονός της ανύψωσης της ελληνικής σημαίας από τον Σπύρο Καγιαδελάκη κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών. Κατά τη διάρκεια του περιστατικού ο ίδιος ο Βενιζέλος βρισκόταν στο πολεμικό πλοίο Ύδρα. Ο Βενιζέλος τότε μαζί με τον Φούμη και τον Κοτζάμπαση προχώρησε στην σύνταξη διαμαρτυρίας προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, η οποία προξένησε μεγάλη εντύπωση στην Ευρώπη. Στις 22 Φεβρουαρίου εκλέχτηκε μέλος της εξαμελούς διοικητικής επιτροπής των επαναστατών. Με την ιδιότητα αυτή επισκέφθηκε μαζί με τα άλλα μέλη τους ξένους ναυάρχους αρκετές φορές για να συζητήσουν για τον μέλλον της Κρήτης. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους ξέσπασε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 αναγκάζοντας την Ελλάδα να αποσύρει την ναυτική μοίρα από την Κρήτη. Στις αρχές του καλοκαιριού πραγματοποιήθηκε η πρώτη επαναστατική συνέλευση ενώ στις 26 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε η δεύτερη, στους Αρμένους Αποκορώνου, όπου και ο Ελευθέριος Βενιζέλος εξελέγη μέλος της τριμελούς επιτροπής που θα ανακοίνωνε τις αποφάσεις της συνέλευσης στις Μεγάλες Δυνάμεις. Στην τρίτη συνέλευση, στις Αρχάνες εξελέγη πρόεδρος αυτής. Στη συνέλευση αυτή υποστήριξε την άποψη περί ενώσεως της Κρήτης με την Ελλάδα απορρίπτοντας την ιδέα της αυτονομίας. Η ατμόσφαιρα ήταν τεταμένη οδηγώντας αρκετές φορές τους συμμετέχοντες σε ακραίες ενέργειες. Η κατάσταση οδηγήθηκε στα άκρα όταν ο Βενιζέλος και οι υποστηρικτές του αρνήθηκαν να υπογράψουν την διακήρυξη περί αυτονομίας με αποτέλεσμα να προκληθούν επεισόδια. Αποτέλεσμα ήταν ο Βενιζέλος να διακόψει την συνεδρίαση και να αποχωρήσει. Για την κίνησή του αυτή του αφαιρέθηκε η

προεδρία και του απαγορεύθηκε η συμμετοχή στις συνεδριάσεις του σώματος. Τελικώς η διακήρυξη περί αυτονομίας ψηφίστηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<http://www.tsouchlarakis.com/KRITIKESFORESIES.htm>

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7>

<https://www.google.gr/imghp?hl=el&tab=wi>

Μαντινάδες

-Διάφορες-

Τα πρέπει γίναν' αφορμή φως μου και δε μιλούμε
εμείς που κάποτε είχαμε τόσα πολλά να πούμε.

Κλέφτρα σε λέω όπου βρεθώ κι ανέ ν-το μάθεις ξά σου
αφού στ' αλήθεια έκαμες τη σκέψη μου δικιά σου.

Ότι αγαπώ απείραχτο χρόνε να μου τ' αφήσεις
μα 'χεις χιλιάδες πράγματα άλλα να καταλύσεις.

Κάνω να τση καταραστώ κι ύστερα λέω πάλι
πως ανε μ-πάθει τίποτα στη ν-τρέλα θα με βγάλει.

Φύγε μα μόνο βάσανα μπορείς να μου προσφέρεις
εγώ αγάπη ζήτησα μα ν' αγαπάς δε γ-ξέρεις.

Είμαι τρελός κι όποτε θες μπορώ να στ' αποδείξω
πες πως με θες κι απ' το γκρεμό ντελόγο θα πηδήξω.

Δε σου θυμώνω δε βαστώ σ' ότι αγαπώ ινάτι
φύγε μα πάντα και τσι δυό θα μας ενώνει κάτι.

Κρύβεσαι,βγαίνεις,δε μιλάς,γίνεσαι νύχτα,λιάζεις
φεγγάρι και να κάτεχες πόσο πολύ τση μοιάζεις.

Αφού 'ρθες γίνου έρωτας και στη ζωή μου μείνε
να την ορίζεις μόνο εσύ μελαχρινέ μου κρίνε.

Δε ν-το θυμούμαι μιά φορά να κοιμηθώ κερά μου
πριν να ζητήσω του Θεού να 'ρθείς στα όνειρά μου.

Ήντα να κάμω τση καρδιάς που μου παραπονάται
κι ότι κι α' γ-κάνω στο παρόν ,το παρελθόν θυμάται.

Δε τζι χωρίζει ο Θεός τσ' αγάπες τσι μεγάλες
γιατί ανέ τζι χώριζε θα 'τονε σα' γ-και τσ' άλλες.

Δότης θα γίνω τση καρδιάς να μη θαφτει στο χώμα
να σ' αγαπά και να πονεί κι ας είναι σ' άλλο σώμα.

Έχει αγγελική μορφή και κρουσταλένια νιότη
δοξάζω αυτόν που μού δωκε τα μάθια και θωρώ τη.

Καλλιὰ ἔχα να ἔσουν ὄνειρο κι ας μη ν-το δω να βγαίνει
παρά πληγη που γίνηκες κι ωστέ να ζω δε γένει.

Μόνο τση λησμονιάς νερό αν πιώ θα σου ξεχάσω
μα κι αν το βρω ως κιαν διψώ δε θα το δοκιμάσω.

Κάποτε με ρωτήσανε να πω για σένα κάτι
κι είπα πως είσαι τση καρδιάς τ' άλλο μισό κομμάτι.

Θα κάνω εικόνα να φιλώ τη μάνα που σε γέννα
γιατί οι πόνοι που ἔσυρε γίναν χαρές για μένα.

Εσύ ἔσαι ενα μικιό δεντρί στου κήπου μου την άκρη
κι ανέ στερέψει το νερό θα σε ποτίζω δάκρυ.

Είπα σου και ξανάπα σου μη με κοιτάς στα μάθια
γιατί μου παίζεις μαχαιριές και γίνομαι κομμάθια.

Θάλασσα είναι οι χαρές μα δε γ-κατέχω μπάνιο
παρόλο που στα βάσανα κάνω το γ-καπετάνιο.

Δε θέλω στη γ-κηδεία μου κόλυβα κι αρτουλάκια
θέλω το Shivas αύθονο να ρέει με παγάκια.

Αλλάζει θέση η καρδιά και στα δεξιά ριζώνει
να μη ν-τη βρίσκει η κάθε μια να μου τηνέ πληγώνει.

Τα μάθια τζη αλλάζουνε τση φύσης το γ-κανόνα
και φέρνουνε την άνοιξη στη μέση του χειμώνα.

Θε μου και κάμε να γενεί αλήθεια τ' όνειρό μου
ή πάρε με να μη μ-περνώ με πόνο το γ-καιρό μου.

Εγώ για το χατήρι σου στο ματζιπέτι εβγήκα
και φώναζα το σ'αγαπώ κι η γειτονιά με γροίκα.

Την ομορφιά σου προσκυνώ τα κάλλη σου θαυμάζω
και μια μαθιά σου με τση γης τα πλούτη δεν αλλάζω.

Με τη χαρά τση σκέψης σου τ' ονείρου σου ένα χάδι
και την αγάπη σου αγκαλιά κοιμούμαι κάθε βράδυ.

Είπα σου ξαναλέω σου μη με κοιτάς καθόλου
γιατί 'ν' η κάθε σου μαθιά σφαίρα του πολυβόλου.

Πριν σε γνωρίσω μάθε ν-το στο νου μου σ' είχα βάλει
τάξε πως εγενήθηκα να σου γενώ χαλάλι.